वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन

आ.व. २०८२/०८३

डिभिजन वन कार्यालय

गुल्मी

जाउँ हिड रेसुङ्गा
Let's Visit Resunga
रेसुङ्गा बहुमुखी क्याम्पस
गुल्मी
सरसफाई क्षेत्र
"हरियो सोच, मिठो भविष्य"

SAVE THE VULTURE

पानापाना शिक्षकले पढ्नु पर्छ।
-रुसो
संस्कार सहितको गुणस्तरीय शिक्षा, भगवतीको इच्छा।
प्रातः कालीन सरस्वती प्रार्थना
ENGLISH PRAYER
O God! you are the omniscient
You know better what we need
Bless us with wisdom, make us patient
Give us ways to mend our deed
Bless us with tranquility, bless us with talent

समन्वय बैठक

जडिबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको
प्रशोधन तथा बजारीकरण सम्बन्धी तालिम
स्थान: तम्घास, गुल्मी
आयोजक:
गुल्मी

निजी/कृषि वन सम्बन्धी
क्षमता अभिवृद्धि तालिम तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम
स्थान: तम्घास, गुल्मी
आयोजक:
डिभिजन वन कार्यालय
गुल्मी

वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन

आ.व. २०८२/८३

डिभिजन वन कार्यालय

गुल्मी

Phone : 079-520179

Email: dfogulmi@gmail.com   Website: dfogulmi.lumbini.gov.np

शीर्षक : **वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन, आ.व. २०८२/८३**

प्रकाशक : डिभिजन वन कार्यालय, गुल्मी

फोन नं. : ०७९-५२०१७९

E-mail : dfogulmi@gmail.com / info.dfogulmi@lumbini.gov.np

Website : dfogulmi.lumbini.gov.np

सल्लाहकारः

सिनियर डिभिजनल वन अधिकृतः प्रेम शंकर चौधरी

सम्पादकः

वरिष्ठ वन अधिकृत मदन सापकोटा

मुद्रणः प्रकाश अफसेट प्रेस

बुटवल, रुपन्देही

फोन नं. ०७१-५३८५७९

दुई शब्द

भू—वनोटका हिसाबले महाभारत श्रृङ्खलामा फैलिएको गुल्मी जिल्ला समुद्री सतहदेखि ४६५ मीटर (रिडी) देखि २६९० मीटर (मदाने) सम्मको उचाईमा अर्बेनी देखि अग्लुङ्ग, दौंघा देखि दर्लिङ्गसम्मको १०७९१८.२० हेक्टर क्षेत्रमा फैलिएर रहेको छ ।

जिल्लाको कूल भू—भाग मध्ये ४१.८५ प्रतिशत क्षेत्र वन जङ्गलले ढाकेको छ । जैविक विविधताको दृष्टिकोणले अत्यन्तै सम्भावना रहेको यस जिल्लाको वन संरक्षण र विकासका लागि डिभिजन वन कार्यालय गुल्मीबाट वन वन्यजन्तु जैविक विविधता संरक्षण तथा ब्यवस्थापन, जडिवुटी तथा गैह्रकाष्ठ वनपैदावार विकास, कृषि वन तथा बृहत्तर हरियाली, वन उद्यम तथा पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन लगायतका कार्यक्रमहरु नियमित रुपमा संचालन हुँदै आइरहेको छन् । यि कार्यक्रमहरु प्रदेश सरकार तथा शसर्त अनुदान स्वरुपका संघिय सरकारका तर्फवाट समेत संचालन भैरहेका छन् ।सम्वन्धित सवै सरोकारवालहरुलाई जानकारी गराउने उद्धेश्यले सम्पादित कार्यक्रमहरुको संगालोको रुपमा यो पुस्तिका तयार पारिएको छ ।

यस पुस्तिकाको प्रकाशनले डिभिजन वन कार्यालय गुल्मीद्धारा सञ्चलित एवम् सम्पादित कार्यक्रमहरुको समष्टीगत संक्षिप्त विवरण आम जनस्तरमा, सरोकारवाला संघसंस्था तथा निकायहरुमा सार्वजनिक हुन गई वन कार्यालयको कार्य सम्पादन स्तर, आर्थिक अनुशासन, पारदर्शिता एवम् वन व्यवस्थापनमा देखिएका परिवर्तन तथा चुनौतिका सम्वन्धमा सम्पुर्ण नागरिकहरु सुसूचित भई भविश्यमा अझ प्रभावकारी रुपमा वन क्षेत्रको विकास गर्न सम्वन्धित सबैबाट सकारात्मक तथा रचनात्मक सुझावहरु प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

यस पुस्तिकामा पेश गरिएका विषयवस्तु तथा तथ्य तथ्यांकहरुलाई तथ्यपरक तथा विश्वासनीय बनाउन यथा सम्भाव प्रयास गरिएको छ । यद्यपी केही त्रुटी तथा कमी कमजोरीहरु रहेका हुन सक्दछन । यस प्रति यहाँहरुका अमूल्य सुझाव तथा प्रतिकृयालाई मार्गदर्शनको रुपमा लिई आगामी दिनमा थप परिस्कृत गर्दै लगिने छ ।

अन्तमा, यो पुस्तिका प्रकाशनका लागि तथ्याङ्क तथा जानकारीहरु उपलव्ध गराउने तथा वार्षिक कार्यक्रम सञ्चालनमा सहयोग गर्नुहुने सम्पुर्ण कर्मचारी तथा अन्य महानुभावहरु र यस पुस्तिका तयारीका लागि प्रकाशन योग्य वनाउने कार्यमा अनवरत खट्नुहुने वरिष्ठ वन अधिकृत मदन सापकोटा तथा सहयोगी अन्य सबैमा हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

प्रेम शंकर चौधरी
सिनियर डिभिजनल वन अधिकृत

गुल्मी जिल्लाको वनको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	विवरण	इकाई	परिमाण	कैफियत
१	जिल्लाको कूल क्षेत्रफल	हेक्टर	११०६०३.०	
२	कूल वन क्षेत्र	हेक्टर	४६२९२.०	४१.८५%
४	२०८२ आषाढसम्म हस्तान्तरण भएका सा.व.	गोटा	४५६	
६	सामुदायिक वनले ओगटेको वन क्षेत्र	हेक्टर	१८३२३.८८	४५.९६%
७	समूहमा आवद्ध घरधुरी संख्या	घरधुरी	६१३५१	दोहोरिएको
८	सामुदायिक वनबाट लाभान्वित जनसंख्या	जना	३८३१०३	
९	धार्मिक वन	गोटा	२	
१३	सबैभन्दा पुरानो सामुदायिक वन	किरवास सामुदायिक वन जुभुङ्ग, ४ र ९		
१४	सबैभन्दा ठूलो सामुदायिक वन	जागृत सामुदायिक वन, पराल्मी ६, ७, ८ र ९, ३९९.९१ हेक्टर		
१५	सबैभन्दा धेरै घरधुरी भएको सा.व.उ.समूह	रेसुङ्गा सामुदायिक वन, ६९२ घरधुरी		
१६	सबैभन्दा सानो सामुदायिक वन	पिपलवोट महिला सामुदायिक वन, रिमुवा ६, ०.७० हेक्टर		
१७	सबैभन्दा थोरै घरधुरी भएको सा.व.उ. समूह	वेतपानी सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, वडागाउँ ६, १८ घरधुरी		
१९	महिलाहरुले मात्र व्यवस्थापन गरेका सामुदायिक वन	३१ गोटा (३११९ घरधुरी, ३५८.६८ हे.)		
२०	जिल्लाको सबैभन्दा होंचो भूभाग	रिडी (४६५ मीटर)		
२१	जिल्लाको सबैभन्दा अग्लो भूभाग	मदानेको लेक (२६९० मीटर)		
२२	वन संरक्षण क्षेत्र	३ गोटा (मदाने, रेसुंगा र थाप्ले सत्यवती)		
२३	कार्यालयमा दर्ता भएका कबुलियती वन	११ गोटा		
२४	कार्यालयमा दर्ता भएका निजी वन	१४ गोटा (८.० हेक्टर)		

विषय सूची

भाग १- जिल्लाको परिचय **१**

१ भौतिक वातावरणीय अवस्था १

१.१ भौगोलिक अवस्थिति १

१.२ जियोलोजी, खनिज, चट्टान र माटो २

१.४ जलवायु तथा वर्षा (Climate and Precipitation) ३

१.५ जल सम्पदा (Water Resources) ३

१.६ भू उपयोग (Land use) ४

१.७ सामाजिक, आर्थिक तथा साँस्कृतिक वातावरण ५

१.८ पुरातात्विक र पर्यटकिय महत्वपुर्ण क्षेत्र (धार्मिक, साँस्कृतिक र पर्यापर्यटकीय स्थलहरुको परिचय) ८

भाग २ जिल्लाको जैविक विविधता सम्बन्धी परिचय **१२**

२.१ वनको किसिम १२

२.२ स्वामित्व र व्यवस्थापकीय जिम्मेवारीको आधारमा वनको वर्गिकरण १९

२.३ वनयजन्तुहरुको विवरण २०

भाग ३ कार्यालयको परिचय **२२**

३.१ दरबन्दी र पदपुर्तिको अवस्था २३

३.२ डिभिजन वन कार्यालयको कार्य विवरण २५

भाग-४ डिभिजन वन कार्यालयबाट आ.व.२०८२/०८३ मा संचालित कार्यक्रमहरु **२६**

४.१ प्रदेश सरकार अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु २६

४.२ संघिय सरकार अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु २९

भाग ५ कार्यालयबाट सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमहरुको प्रगति विवरण **३२**

५.१ कार्यक्रम/कृयाकलाप अनुसारको प्रगति विवरण ३३

५.२ वन पैदावार तथा विरुवा उत्पादन र राजश्व संकलन सम्बन्धी विवरण ३८

अनुसुची १ मानव वन्यजन्तु द्धन्द्ध सम्बन्धी सामान्य झलक ४३

अनुसुची २ आ.व. २०८२/०८३ मा नविकरण गरिएका सामुदायिक वनहरुको विवरण ४३

अनुसुची ३ वन क्षेत्रको जग्गा अन्य प्रयोजनमा प्रयोगको लागि भोगाधिकारको विवरण ४४

अनुसुची ४ डिभिजन वन कार्यालय गुल्मीको मातहतमा रहेको जग्गाको विवरण ४५

भाग १- जिल्लाको परिचय

गुल्मी संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक नेपालका सात प्रदेश मध्ये लुम्बिनी प्रदेशको पाहडी जिल्ला हो । संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले जिल्लाको स्थानिय तहअनुसार प्रकाशन गरेको तथ्याङ्क अनुसार जिल्लाको कुल क्षेत्रफल ११४९ वर्ग कि.मी रहेको देखिन्छ । त्यस्तै वन सर्वेक्षण तथा अनुसन्धान विभागले सन २०१५ मा प्रकाशन गरेको तथ्याङ्कमा भने जिल्लाको कुल क्षेत्रफल ११०५.०६ वर्ग किलोमिटर अर्थात ११०५६ हेक्टर रहेको देखिन्छ । धरातलीय स्वरुप पहाडी तथा होचोअग्लो खोच र खोल्सीहरु रहेकाले जलवायुमा व्यापकता हुनुका साथै जैविक विविधतामा भिन्नता रहेको छ । यिनै कारणले गर्दा जैविक विविधता क्षेत्रमा यो जिल्ला अत्यन्त धनी छ । सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक र शैक्षिक विकासका दृष्टिकोणबाट मध्यम रहेको छ । जिल्लामा १२ वटा स्थानीय तहहरु रहेका छन्।जिल्लाको सदरमुकाम रेसुङ्गा नगरपालिकामा पर्दछ। समग्रमा गुल्मी जिल्ला समुद्र सतहबाट करिब ५०० मिटर देखी २६९० मिटर सम्ममा फैलिएर रहेको छ।प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको भौतिक वातावरण यस प्रकार रहेको छ।

१ भौतिक वातावरणीय अवस्था

१.१ भौगोलिक अवस्थिति

क. सिमाना

तालिका १ जिल्लाको सिमाना

पुर्व	स्याङ्जा र पर्वत	**पश्चिम**	प्युठान
उत्तर	बागलुङ	**दक्षिण**	पाल्पा तथा अर्घाखाँची

ख. जिल्लाको बिशेषता

- संस्कृत भाषामा सैनिक वा पल्टन भएको ठाउंलाई गुल्म भनिने र सामरिक महत्व बोकेको हालको गुल्मी क्षेत्रमा पनि लिच्छविकाल र मध्यकालमा सैनिक छाउनी रहेकोले यसलाई गुल्मी भनी नामाकरण गरिएको हो भन्ने भनाइ रहेको छ ।
- भौगोलिक अबस्थिती अनुसार यस जिल्ला लगभग २७°३६' देखि २८°१२' उत्तरी अक्षांश र ८३°०४' देखि ८३°४९' सम्म पूर्वी देशान्तरमा फैलिएको छ । जिल्लाका सवै गाँउपालिका र नगरपालीका तथा वडाहरुमा सडक संजालले जोडिएको छ ।
- जिल्लामा विशेषगरी ब्राह्मण, क्षेत्री र मगर जातिको वाहुल्यता रहेको छ ।
- समुन्द्र सतह देखि करिब ४६० मि. (रिडी) देखि २६९० मी (मदाने लेक) उचाइमा फैलिएकोछ ।
- विभिन्न जातजाती र धर्मावलम्वीहरुको बसोवास रहेता पनि आपसमा शौहार्दता रहेकोछ ।

१.२ जियोलोजी, खनिज, चट्टान र माटो

१.२.१ जियोलोजी (Geology)

गुल्मी जिल्ला नेपालको मध्यपहाडी क्षेत्रमा अवस्थित भएकाले यसको भू—बनोट तथा जियोलोजी निकै विविध प्रकृतिको रहेको पाइन्छ। जिल्लाको अधिकांश भूभाग महाभारत तथा मध्यपहाडी शृङ्खलाअन्तर्गत पर्ने भएकाले यहाँ प्राचीन रूपान्तरित चट्टानहरू जस्तै स्लेट, फिल्लाइट, क्वार्टजाइट, ग्नाइस तथा शिस्ट प्रशस्त पाइन्छन्। यी चट्टानहरू लाखौं वर्षअघिको भूगर्भीय हलचल, प्लेट टेक्टोनिक्स तथा हिमालय निर्माण प्रक्रियासँग सम्बन्धित मानिन्छन्। जिल्लाका विभिन्न भागमा भिरालो भू—आकृति, खोँच, नदी प्रणाली तथा पहिरो प्रभावित क्षेत्र देखिनु पनि यही कमजोर तथा तहयुक्त चट्टानी संरचनाको प्रभाव हो। विशेषगरी कालीगण्डकी नदी प्रणाली र यसका सहायक खोलाहरूले भू—क्षय तथा निक्षेपण प्रक्रियालाई सक्रिय बनाएका छन्। गुल्मी जिल्लाको जियोलोजिकल संरचनाले यहाँको माटो, वनस्पति, कृषि प्रणाली तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनमा महत्वपूर्ण प्रभाव पारेको छ। यहाँ रहेका परिवर्तित चट्टानहरू Quartzite, Phylite, Schist, Gneiss, Marble र Slate हुन् भने खनिज पदार्थमा Quartz, Limestone (चुनढुङ्गा), Feldspar र Mica प्रमुख छन् ।

१.२.२ चट्टान निर्माण

जिल्लाको अधिकांश भूभाग महाभारत तथा मध्यपहाडी शृङ्खलाअन्तर्गत पर्ने भएकाले यहाँ प्राचीन रूपान्तरित चट्टानहरू जस्तै स्लेट, फिल्लाइट, क्वार्टजाइट, ग्नाइस तथा शिस्ट प्रशस्त पाइन्छन्। यी चट्टानहरू लाखौं वर्षअघिको भूगर्भीय हलचल, प्लेट टेक्टोनिक्स तथा हिमालय निर्माण प्रक्रियासँग सम्बन्धित मानिन्छन्। जिल्लाका विभिन्न भागमा भिरालो भू—आकृति, खोँच, नदी प्रणाली तथा पहिरो प्रभावित क्षेत्र देखिनु पनि यही कमजोर तथा तहयुक्त चट्टानी संरचनाको प्रभाव हो।

१.२.३ माटोको निर्माण तथा विशेषता र वन क्षेत्रमा पार्ने प्रभाव

१.२.३.१ माटो तथा चट्टानको पारिस्थिकिय सम्बन्ध

माटो, चट्टान र त्यहाँको पारीस्थीकिय सम्त्रन्धको समिश्रण वाट वोट विरुवाहरु उम्रने र तिनिहरुको योजना तथा व्यवस्थापन हुने कुरामा महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । माटो तथा चट्टानहरुमा रहेको Chemical तथा Physical गुण साथै soil moisture, water holding capacity, Organic, Inorganic तत्वहरु र त्यहाँ रहेका Micro organizms हरुवाट स्थानिय पारिस्थितिकीय प्रणालीहरु सृजना भै योजना तथा व्यवस्थापन हुन्छन् । माटो र चट्टानमा रहेको सार तत्वको साथै सुख्खा वा चिस्यान, उचाइ, मोहोडा, हावापानी, तापक्रम तथा स्थानिय जलवायु आदीको समायोजनबाट पारिस्थिकिय प्रभाव परेको हुन्छ । स्थान विषेश अनुसार यस जिल्लामा वनको पारिस्थिकिय प्रणालीमा मूख्यगरी पहाडी साल, खयर सल्ला, चिलाउने कटुस, खस्रु, बाँझको वन संग सम्बन्धीत प्रणालीहरु रहेका छन् भने अन्य प्रणलीहरुमा घासे मैदान, सिमसार, कृषि संग सम्बन्धित पारिस्थितिय प्रणालीहरुको सम्बन्ध रहेको पाईन्छ ।

१.२.३.२ माटोका कारण वनको उत्पादन तथा बृद्धिमा प्रभाव

रुख प्रजातीहरुको बृद्धि तथा सफलता त्यहा माटोमा रहेको soil moisture, water holding capacity, organic, inorganic तत्वहरु र त्यहाँ रहेका micro organisms हरुमा निर्भर रहन्छ । खोटे सल्लो कम मलिलो माटोमा पनि बाच्न सक्ने गुण हुन्छ भने अन्य धेरै प्रजातीहरुलाइ बृद्धी हुनका लागी माटोको गहिराइ, माटोको वनोट, माटोमा रहेको अम्लीय पन, पानीको बहाव, माटोमा रहेको मलिलो अबस्था आदिमा निर्भर रहन्छ । यिनै कुराको आधारमा गुल्मी जिल्लाको उतरी महाभारत क्षेत्रमा खोटे सल्लाको वनको बृद्धि सन्तोष जनक रहेको पाईन्छ । कालिगण्डकी नदी, बडिगाडखोला किनारा कम उचाईको दक्षिणी मोहोडामा खयर, साल प्रजातीको पुर्नउत्पादनको अवस्थामा सुधार आउदै गरेको भएता सुख्यापन र अन्य मानविय क्रियाकलापका कारण साल तथा खयरको विरुवाको अवस्था कमजोर हुदै गएको र झाडीदार वनको रुपमा योजना तथा व्यवस्थापन हुन लागेको देखिन्छ ।

१.३ खनिज

गुल्मी जिल्लामा उलेख्य मात्रामा खनिजहरू भएको प्रमाण खानी तथा भूगर्भ विभाग तथा नेपाल भौगर्भिक समानको प्रकाशनहरूको अध्ययनबाट देखिएको छ। जसमा Zinc (Zn), Lead (Pb), चुनढुङ्गा (Limestone), Dolomite (CaMg(CO3), Magnesite (MgCO3), Laterite/ Red Clay, Coal, Copper, Iron उपलब्धता देखिएको छ।

१.४ जलवायु तथा वर्षा (Climate and Precipitation)

१.४.१ जिल्लाको जलवायु तथा सिजनहरु

विषम धरातल तथा उचाईले गर्दा जिल्लाका बिभिन्न क्षेत्रको हावापानीमा पनि भिन्नता पाइन्छ । यस जिल्लाको दक्षिणी क्षेत्रको भूभागमा उष्ण (Tropical), मध्य—पहाडी भेगको होचो क्षेत्रमा उपोष्ण (Sub-Tropical) र उच्च भागको भूभागमा शितोष्ण (Temperate) प्रकारका हावापानी पाईन्छन् । अधिकांश वर्षा आषाढ, श्रावण र भाद्र महिनामा भएता पनि यदाकदा हिउदे वर्षा पनि हुन्छ । यहाँ वार्षिक सालाखाला १५०० मि.मी. पानी पर्दछ ।

१.४.१.१ वार्षिक तापक्रम

स्थान विशेष अनुसार यस जिल्लाको तापक्रमको Variation बढी हुने गरेको छ । हिउँदमा तापक्रम २.०-१० डिग्री से. सम्म हुने गर्दछ भने गर्मीमा ३०-३५ डिग्री से. सम्म पुगेको रेकर्ड छ ।

१.५ जल सम्पदा (Water Resources)

गुल्मी जिल्ला जलस्रोतका दृष्टिले निकै समृद्ध मानिन्छ। यहाँको भौगोलिक बनावट, पहाडी—उपत्यकात्मक संरचना र उच्च वर्षाका कारण सतही तथा भूमिगत दुवै प्रकारका जलस्रोत प्रशस्त पाइन्छन्। जिल्लामा

कालीगण्डकी नदी प्रमुख नदी प्रणालीको रूपमा बग्छ, जसले गुल्मीको पश्चिमी तथा दक्षिणी भागलाई प्रभाव पार्दै कृषि, जलविद्युत् र जलाधार व्यवस्थापनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ। यसका साथै रिडी खोला, छल्दी खोला, दरमखोला, घनपोखरा खोला, तम्घास आसपासका साना खोला—नालाहरू र असंख्य झरना तथा मुहानहरू यहाँका अन्य महत्वपूर्ण जल सम्पदा हुन्।

गुल्मीमा प्राकृतिक झरना, मुहान, तथा वर्षातीय जल सङ्कलन प्रणाली पनि प्रशस्त पाइन्छ, जसले ग्रामीण खानेपानी आपूर्ति र सिँचाइ प्रणालीलाई सहयोग पुऱ्याउँछ। भूमिगत जलस्रोत तुलनात्मक रूपमा पहाडी भू—भागमा सीमित भए पनि खोल्सा र पहिरो प्रभावित क्षेत्रमा मुहानहरूको सुक्ने समस्या देखिन्छ। जलसम्पदाले जिल्लाको जैविक विविधता, वन क्षेत्रको संरक्षण, कृषि उत्पादन र स्थानीय जीविकोपार्जनमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ। साथै, कालीगण्डकी करिडोर र सम्भावित जलविद्युत् परियोजनाहरूका कारण गुल्मीको जलस्रोत आर्थिक विकासको महत्वपूर्ण आधारसमेत बन्दै गएको छ।

१.६ भू उपयोग (Land use)

नेपालको सम्पूर्ण क्षेत्रलाई भु उपग्रह तथा अन्य चित्रका आधारमा वन सर्वेक्षण तथा अनुसन्धान विभागले सन २०१५ मा प्रकाशन गरेको तथ्याङक अनुसार गुल्मी जिल्लाको ०.५ हेक्टर भन्दा बढीक्षेत्र भएको, कम्तिमा २० मिटर लम्वाई वा चौडाई भएको, रुखको छत्र छाँया बढीमा १० प्रतिशत भन्दा बढी र रुखको उचाई ५ मिटर रहेको क्षेत्रलाई वन क्षेत्र, रुखको छत्र छाँया ५ प्रतिशत भन्दा कमी तर बुट्यान तथा रुखको संयुक्त छत्र छाँया १० प्रतिशत भन्दा बढी रहेको क्षेत्रलाई अन्य काष्ठ तथा बुट्यान क्षेत्र तथा वन र अन्य काष्ठ तथा बुट्यान क्षेत्र बाहेकको क्षेत्रलाई अन्य क्षेत्र गरि तिन प्रकारको भु-उपयोगिताको आधारमा यस जिल्लामा वन क्षेत्र ४५१७२ हेक्टर, वन बाहेकका क्षेत्र ६४३११ हेक्टर, वन भएको अन्य क्षेत्र ३१० (Forest having Crown Cover ५-१०%) हेक्टर र बुट्यान क्षेत्र ८११ हेक्टर रहेको छ।

तालिका २ भु उपयोग अवस्था

सि.नं.	भू-उपयोग	क्षेत्रफल हे.	प्रतिशत
१	वन क्षेत्र	४५१७२	४१.०
२	अन्य क्षेत्र (वन बाहेकको- कृषि जग्गा, बस्ती, खोलानाला नदी आदी)	६४३११	५८.९
३	अन्य ((Forest having Crown Cover 5-10%)	३१०	०.०११
४	झाडी, बुट्यान तथा चरण क्षेत्र	८११	०.०८९
जम्मा		११०६०३	१००

१.७ सामाजिक, आर्थिक तथा साँस्कृतिक वातावरण

१.७.१ जनसंख्या

२०६८ सालको जनगणनामा २८०१६० जनसंख्या रहेको यस जिल्लामा २०७८ सालको जनगणनाको विवरण अनुसार जनसख्या २४६४९४ रहन गई बृद्धिदर १.२% ले ऋणात्मक रहन गएको छ । २०६८ सालमा जनघनत्व २४४ प्रति वर्ग कि.मि. थियो भने २०७८ सालमा २१५ प्रति वर्ग कि.मि. रहेको छ । राज्य पुनसंरचना पश्चात हाल यस जिल्ला अन्तर्गतका गाँउपालिका तथा नगरपालिकाको जनसंख्या निम्न बमोजिम रहेको छ ।

तालिका ३ स्थानिय तह अनुसारको जनसंख्याको विवरण

स्थानीय तह	जनगणना २०७८							
	परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	औसत आकार	साक्षरता दर (प्रतिशतमा)		
						जम्मा	पुरुष	महिला
चन्द्रकोट गा.पा.	५०२९	१८६६२	८४७१	१०१९१	३.७१	७९.६३	८७.४७	७३.२८
छत्रकोट गा.पा.	५३०७	१९३५७	८६१७	१०७४०	३.६५	७९.१९	८७.६४	७२.६१
धुर्कोट गा.पा.	५३८२	१८८१४	८३१२	१०५०२	३.४९	७८.८४	८६.१८	७३.१९
गुल्मीदरवार गा.पा.	५२५३	१९२९६	८४०६	१०८९०	३.६७	८२.१०	९१.१४	७५.३६
ईस्मा गा.पा.	५००९	१८५२९	८४०९	१०१२०	३.७०	७४.५७	८२.४४	६८.२४
कालिगण्डकी गा.पा.	३७३६	१५०४४	७०७४	७९७०	४.०३	७९.६७	८८.६९	७१.८०
मदाने गा.पा.	५२५३	२००२२	८९७३	११०४९	३.८१	७७.०२	८५.३७	७०.३९
मालिका गा.पा.	५२४१	२००७५	९१८८	१०८८७	३.८३	७७.८९	८६.२०	७०.२१
मुसिकोट न.पा.	७०९९	२८४५४	१३०९६	१५३५८	४.०१	८५.३७	९१.८०	८०.०२
रेसुङ्गा न.पा.	९०१५	३१५५१	१४५५०	१७००१	३.५०	८५.३७	९१.८०	८०.०२
रुरु क्षेत्र गा.पा	४६०७	१६५९७	७६०७	८९९०	३.६०	८२.७३	९०.२६	७६.४४
सत्यवती गा.पा.	५१६९	१९४७३	८७९३	१०६८०	३.७७	८१.८६	८९.२१	७५.९२
संस्थागत	२५	६२०	५२९	९१		९४.५०	९९.६२	६४.४४
जम्मा	६६१२५	२४६४९४	११२०२५	१३४४६९	३.७३	८०.३४	८८.०१	७४.११

१.७.२ जातजाती

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस जिल्लामा ३९ जातजातिका मानिसहरु रहेकोमा ब्राह्मण, मगर र क्षेत्री जातिको वाहुल्यता र बसोबास रहेको छ भने अन्य जातिमा नेवार, गुरूङ्ग, सन्यासी, मुस्लिम, कुमाल आदी बसोबास गर्दछन् । दलित जातिमा दमै, सार्की, कामी, सुनार आदी प्रमुख हुन् । यिनीहरू मुख्य रूपमा नेपाली भाषा बोल्दछन् तर मगर र गुरूङ्गले आ–आफ्नो भाषा पनि बोल्ने गर्दछन् । पेशाले ८०% भन्दा अधिक मानिसहरू कृषक भएता पनि दमै, सार्की, कामी, सुनार जातिका मानिसहरूले आ–आफ्नो पेशा छाडेका छैनन्। जातजातीको जनसख्याको विस्तृत विवरण यस प्रकार रहेको छ ।

तालिका ४ जाताजाति अनुसारको विवरण

सि.नं.	जातजाति	जनसंख्या			प्रतिशत
		महिला	पुरुष	जम्मा	
१	ब्राह्मण पहाड	२८०७२	२४६४७	५२७१९	२१.३९
२	मगर	२९७६०	२५१५८	५४९१८	२२.२८
३	क्षेत्री	३०९३९	२५१८३	५६१२२	२२.७७
४	विश्वकर्मा	१८६२०	१४४८५	३३१०५	१३.४३
५	मिजार	७३९१	५८७६	१३२६७	५.३८
६	कुमाल	४८७२	४०८७	८९५९	३.६३
७	परियार/दमै	५२४७	४०९८	९३४५	३.७९
८	नेवा/नेवार	२२६१	२०६४	४३२५	२.८९
९	अन्य	७३७०	६४३०	१३८००	४.४४
कुल जम्मा		१३४४६९	११२०२५	२४६४९४	१००.००

१.७.३ धर्म र संस्कृति

जिल्लामा बिभिन्न धर्माबलम्बीहरूको बसोबास रहेकोछ । उनिहरु बीच धार्मिक सहिष्णुता कायम छ । यहाँ हिन्दु धर्मावलम्वीहरूको जनसँख्या बढी भए पनि अन्य धर्मावलम्वीहरू बीच सौहार्दता रहेको छ । गुल्मी जिल्लामा विभिन्न धर्म मान्यहरुको अवस्था निम्न बमोजिम रहेकोछ ।

तालिका ५ धर्म अनुसारको विववरण

धर्म	जम्मा	पुरुष	महिला	प्रतिशत
हिन्दू	२३८०५९	१०८०१०	१३००४९	९६.६
बौद्ध	५३०५	२५०९	२७९६	२.१५
प्रकृति	१४७६	६८२	७९४	०.६

धर्म	जम्मा	पुरुष	महिला	प्रतिशत
बोन	५९६	२८२	३१४	०.२४
इस्लाम	५४३	३०६	२३७	०.२२
क्रिश्चियन	५०४	२२८	२७६	०.२
किरात	१०	७	३	०
सिख	१	१	०	०
जैन	०	०	०	०
वहाई	०	०	०	०
जम्मा	२४६४९४	११२०२५	१३४४६९	१००

१.७.४ बसाई सराई

गुल्मी जिल्लामा कुनकुन ठाँउबाट बसाई सरी आए वा गए भन्ने वारेमा भरपर्दो तथ्याङ्क उपलब्ध नभए पनि अन्तर गाँउपालिका र अन्तर जिल्ला बँसाइसराई मूख्यरुपमा रहेको छ । खासगरी ग्रामिण क्षेत्रबाट तुलनात्मक रुपले सुविधा सम्पन्न शहरी वा बजारीकरण हुदै गएका क्षेत्रतर्फको आकर्षण बढ्दै गईरहेको छ । बढ्दो बिप्रषण (Remittance) खानपान र आधुनिक जीवन पद्धतिमा आएको परिवर्तन तथा शिक्षा र स्वास्थयमा आएको चेतना बसाईसराइको प्रमुख कारण हुन सक्दछ । ग्रामीण भेगबाट जिल्ला सदरमूकाम तम्घास, पालिमा मुकामहरु र जिल्ला बाहिर बुटवल, कपिलबस्तु र काठमाण्डौ तथा पूर्व—पश्चिम राजमार्ग दाँयावाँया मुख्य रुपमा बसाई—सराईको आकर्षण रहेको देखिन्छ ।

१.७.५ जीविकोपार्जन

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजा अनुसार गुल्मी जिल्लामा १० वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेर समुहका करिब ७० प्रतिशत जनसंख्या आर्थिक रुपमा सक्रिय रहेको छ भने बाँकी आर्थिक रुपमा निस्क्रिय रहेको छ। यस जिल्लामा १० बर्ष उमेर समुह माथि २१ प्रकार प्राकारका पेशमा आवद्धता भई आर्थिक क्रियाकलापमा जनसंख्या संलग्न रहेको देखिन्छ ।

तालिका ६ आर्थिक कामको पेशागत बर्गिकरण अनुसारको जनसंख्या

आर्थिक क्रियाकलाप/ औद्योगिक क्षेत्रको वर्गीकरण	संलग्न जनसंख्या (जम्मा)	संलग्न जनसंख्या (पुरुष)	संलग्न जनसंख्या (महिला)
कृषि, वन तथा माछापालन	११७२३६	४६१८४	७१०५२
खानी तथा उत्खनन्	८७	५२	३५
औद्योगिक उत्पादन	२४२०	१६८७	७३३
विद्युत, ग्याँस, वाफ तथा वातावरण अनुकूलित सेवा	२५८	२३१	२७

आर्थिक क्रियाकलाप/ औद्योगिक क्षेत्रको वर्गीकरण	संलग्न जनसंख्या (जम्मा)	संलग्न जनसंख्या (पुरुष)	संलग्न जनसंख्या (महिला)
पानीको आपूर्ति, ढल निकास, फोहोर व्यवस्थापन र शुद्धीकरणका क्रियाकलापहरु	१६५	१०९	५६
निर्माण	६४९३	४७३५	१७५८
थोक एवं खुद्रा व्यापार, मोटरगाडी तथा मोटरसाइकल मर्मत सम्भारका कार्यहरु	१०१५६	५१०७	५०४९
यातायात तथा भण्डारण	१३९०	१३२८	६२
आवास तथा भोजन सेवा सम्बन्धी क्रियाकलापहरु	१७३२	१०३७	६९५
सूचना तथा सञ्चार	१९६	१३२	६४
वित्तीय तथा बिमा सम्बन्धी क्रियाकलापहरु	७२९	४०२	३२७
घर जग्गा कारोबारका व्यावसायिक क्रियाकलापहरु	२८	२०	८
पेसागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलापहरु	३१७	२३८	७९
प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरु	११८	७३	४५
सार्वजनिक प्रशासन तथा सुरक्षा, अनिवार्य सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी क्रियाकलापहरु	१५८३	१२७१	३१२
शिक्षा	४८०३	२३६३	२४४०
मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्यका क्रियाकलापहरु	१००९	३७१	६३८
कला, मनोरञ्जन तथा मनोविद्	७०	५७	१३
अन्य सेवा प्रदान गर्ने क्रियाकलापहरु	२४४०	१०९४	१३४६
घर परिवारका घरायसी क्रियाकलापहरु	११६४	३४८	८१६
बाह्य संघसंस्था एवं यसका अरुहरुका क्रियाकलापहरु	४५	१३	३२
उल्लेख नभएका/ नखुलेका	६५	३८	२७
जम्मा	१५२५०४	६६८९०	८५६१४

१.८ पुरातात्विक र पर्यटकिय महत्वपुर्ण क्षेत्र (धार्मिक, साँस्कृतिक र पर्यापर्यटकीय स्थलहरुको परिचय)

१.८.१ धार्मिक, पुरातात्वीक तथा साँस्कृतिक स्थलहरु

ऐतिहासिक, पुरातात्विक र पर्यटकीय दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण स्थलहरू रहेको यस जिल्लालाई पर्यटकीय क्षेत्रको रूपमा योजना तथा व्यवस्थापन गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ । धार्मिक पर्यटकीय स्थलहरू निम्न वमोजिम रहेको पाईन्छ ।

रेसुङ्गा

रेसुङ्गा गुल्मी जिल्लाको सबैभन्दा प्रसिद्ध धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्र हो, जुन धार्मिक आस्था, प्राकृतिक सौन्दर्य तथा जैविक विविधताको केन्द्रका रूपमा परिचित छ। पुराण तथा स्थानीय जनविश्वास अनुसार विभिन्न ऋषिमुनिहरूले यहाँ तपस्या गरेकाले यस क्षेत्रलाई पवित्र तपोभूमि मानिन्छ। यहाँ रहेको ऋषिकेश मन्दिर हिन्दू धर्मावलम्बीहरूको महत्वपूर्ण आस्थाको केन्द्र हो। घना वन, स्वच्छ वातावरण तथा उच्च स्थानमा अवस्थित भएकाले यहाँबाट धौलागिरि, अन्नपूर्ण लगायतका हिमश्रृंखलाको मनोरम दृश्य अवलोकन गर्न सकिन्छ। धार्मिक पर्यटन, वन भ्रमण, जैविक विविधता संरक्षण तथा आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धनका दृष्टिले रेसुङ्गाको विशेष महत्व रहेको छ।

रेसुङ्गा वन संरक्षण क्षेत्र

रेसुङ्गा वन संरक्षण क्षेत्र जैविक विविधता तथा वातावरणीय संरक्षणका दृष्टिले अत्यन्त महत्वपूर्ण क्षेत्र मानिन्छ। यस क्षेत्रमा विभिन्न प्रकारका वनस्पति, जडीबुटी, चराचुरुङ्गी तथा वन्यजन्तु पाइन्छन्। वन संरक्षण क्षेत्रले माटो तथा जल संरक्षण, वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्ने तथा स्थानीय समुदायलाई पर्यावरणीय सेवा प्रदान गर्ने कार्य गर्दछ। प्राकृतिक पदमार्ग, हरियाली वन तथा शान्त वातावरणका कारण यो क्षेत्र प्रकृतिप्रेमी तथा अनुसन्धानकर्ताका लागि आकर्षणको केन्द्र बनेको छ। जैविक विविधता संरक्षणसँगै इको—टुरिजम विकासको दृष्टिले यसको विशेष महत्व रहेको छ।

सत्यवती ताल

सत्यवती ताल गुल्मी जिल्लाको महत्वपूर्ण धार्मिक तथा प्राकृतिक सम्पदामध्ये एक हो। धार्मिक किंवदन्ती अनुसार सच्चा मनले मागेको इच्छा यहाँ पूरा हुने विश्वास गरिन्छ, जसका कारण यो स्थल श्रद्धालुहरूको प्रमुख तीर्थस्थल बनेको छ। हरिबोधिनी एकादशी तथा बालाचतुर्दशीमा यहाँ ठूलो मेला लाग्ने गर्दछ। ताल वरिपरिको प्राकृतिक सौन्दर्य, हरियाली तथा धार्मिक वातावरणले पर्यटकलाई आकर्षित गर्ने गरेको छ। धार्मिक पर्यटन, सांस्कृतिक संरक्षण तथा स्थानीय आर्थिक गतिविधि प्रवर्द्धनका दृष्टिले सत्यवती तालको विशेष महत्व रहेको छ ।

रुरु क्षेत्र (ऋषिकेश मन्दिर)

रुरु क्षेत्र नेपालकै प्रसिद्ध धार्मिक तीर्थस्थलहरूमध्ये एक हो, जुन कालीगण्डकी नदी किनारमा अवस्थित छ। हिन्दू धर्ममा पवित्र मानिने यस क्षेत्रमा रहेको ऋषिकेश मन्दिरमा नेपालका विभिन्न भागबाट श्रद्धालुहरू आउने गर्दछन्। विशेषगरी माघे संक्रान्तिको अवसरमा यहाँ ठूलो धार्मिक मेला लाग्ने गर्दछ। धार्मिक स्नान तथा पूजाआजाको विशेष महत्व रहेको यस क्षेत्रले धार्मिक पर्यटन विकासमा ठूलो योगदान पुर्‍याएको छ। साथै कालीगण्डकी नदी, प्राकृतिक भू—दृश्य तथा सांस्कृतिक वातावरणका कारण रुरु क्षेत्र प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक पर्यटनका लागि समेत महत्वपूर्ण मानिन्छ।

मालिका मन्दिर

मालिका मन्दिर गुल्मी जिल्लाको प्रमुख धार्मिक आस्थाको केन्द्र हो जहाँ मालिका भगवतीको पूजा गरिन्छ। स्थानीय समुदायको गहिरो धार्मिक विश्वाससँग जोडिएको यस मन्दिरमा विशेषगरी दशैं पर्वमा ठूलो पूजा तथा मेला आयोजना गरिन्छ। पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित भएकाले यहाँबाट देखिने प्राकृतिक दृश्य अत्यन्त आकर्षक छ। धार्मिक आस्था, स्थानीय संस्कृति तथा सामाजिक एकताको प्रतीकका रूपमा मालिका मन्दिरको महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ। धार्मिक पर्यटन तथा सांस्कृतिक संरक्षणका दृष्टिले यस मन्दिरको विशेष महत्व रहेको छ।

धुर्कोट गढी

धुर्कोट गढी गुल्मी जिल्लाको ऐतिहासिक महत्व बोकेको स्थल हो। प्राचीन समयमा यो क्षेत्र सुरक्षा तथा प्रशासनिक केन्द्रका रूपमा प्रयोग भएको मानिन्छ। उच्च स्थानमा अवस्थित भएकाले वरपरका भूभागको निगरानी गर्न सहज हुने हुँदा यसको रणनीतिक महत्व रहेको थियो। हाल यो स्थान ऐतिहासिक अध्ययन, दृश्यावलोकन तथा आन्तरिक पर्यटनको आकर्षणको केन्द्र बनेको छ। ऐतिहासिक सम्पदाको संरक्षण तथा पर्यटन विकासका दृष्टिले धुर्कोट गढी महत्वपूर्ण मानिन्छ।

अर्जुन डाँडा

अर्जुन डाँडा प्राकृतिक दृश्यावलोकनका लागि प्रसिद्ध पर्यटकीय स्थल हो। यहाँबाट गुल्मी जिल्लाका विभिन्न भूभाग, हरियाली पहाड तथा हिमाली श्रृंखलाको आकर्षक दृश्य देख्न सकिन्छ। विशेषगरी सूर्योदय तथा सूर्यास्तको दृश्य अत्यन्त मनमोहक मानिन्छ। शान्त वातावरण तथा प्राकृतिक मनोरमताका कारण यो स्थल आन्तरिक पर्यटकको लोकप्रिय गन्तव्य बन्दै गएको छ। प्राकृतिक पर्यटन तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधि विकासका दृष्टिले अर्जुन डाँडाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ।

कालीगण्डकी नदी क्षेत्र

कालीगण्डकी नदी धार्मिक, प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिले अत्यन्त महत्वपूर्ण नदी हो। हिन्दू धर्ममा पूजनीय मानिने शालिग्राम यही नदीमा पाइने भएकाले धार्मिक महत्व विशेष रहेको छ। नदी वरिपरिका क्षेत्रहरू प्राकृतिक सौन्दर्यले भरिपूर्ण छन्। जलस्रोत, धार्मिक पर्यटन, कृषि तथा जैविक विविधता संरक्षणका दृष्टिले कालीगण्डकी नदीको महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ। साथै र्‍याफ्टिङ लगायत साहसिक पर्यटनको सम्भावना पनि यस क्षेत्रमा रहेको छ।

विचित्र गुफा

विचित्र गुफा गुल्मी जिल्लाको महत्वपूर्ण प्राकृतिक तथा धार्मिक पर्यटकीय सम्पदा हो। प्राकृतिक रूपमा बनेको यस गुफामा अनौठा चट्टानी बनावट, ढुंगाका आकृति तथा टप्किने पानीका संरचनाहरू देख्न सकिन्छ। गुफाभित्र देवी—देवताका आकृतिजस्ता प्राकृतिक स्वरूप देखिने विश्वासका कारण स्थानीय समुदायले यसलाई धार्मिक

आस्थासँग पनि जोड्ने गरेका छन्। गुफा वरिपरिको हरियाली वन तथा शान्त वातावरणले यस क्षेत्रलाई थप आकर्षक बनाएको छ। प्राकृतिक अध्ययन, धार्मिक पर्यटन तथा इको—टुरिजम विकासका दृष्टिले विचित्र गुफाको विशेष महत्व रहेको छ।

मदाने लेक

मदाने लेक गुल्मी जिल्लाको उदीयमान पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा परिचित छ। उच्च पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित यस स्थल प्राकृतिक सौन्दर्य, शान्त वातावरण तथा मनोरम दृश्यका लागि प्रसिद्ध हुँदै गएको छ। यहाँबाट विभिन्न हिमश्रृंखला, हरियाली वन तथा पहाडी भू—दृश्य अवलोकन गर्न सकिन्छ। मदाने क्षेत्र जैविक विविधताले समेत समृद्ध मानिन्छ जहाँ विभिन्न प्रकारका वनस्पति तथा वन्यजन्तु पाइन्छन्। प्राकृतिक पर्यटन, पदयात्रा, वातावरणीय अध्ययन तथा आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धनका दृष्टिले मदाने लेक अत्यन्त सम्भावनायुक्त क्षेत्र मानिन्छ। उचित पूर्वाधार विकास तथा प्रचार—प्रसार गर्न सके यो क्षेत्र गुल्मी जिल्लाको प्रमुख पर्यटकीय केन्द्रका रूपमा विकसित हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ।

भाग २
जिल्लाको जैविक विविधता सम्बन्धी परिचय

गुल्मी जिल्लाको धरातलीय स्वरुप पहाडी तथा होचो अग्लो खोच र खोल्सीहरु रहेकाले जलवायुमा फरकपनका कारण यस जिल्लामा प्रजातिय विविधताको दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण रहेको छ । जिल्लाको उत्तर तर्फ जतिजति उचाई बढ्दै जान्छ सोही अनुसार हावापानीमा परिवर्तन भई वनस्पतिमा समेत परिवर्तन हुदैं गएको पाईन्छ । दक्षिण पुर्व क्षेत्रको वनजंगल उष्ण तथा उपोष्ण प्रदेशीय खालको छ । उत्तरतर्फका खोंच, वेंसी जस्ता होचा क्षेत्रहरूमा उपोष्ण र उच्च पहाडी क्षेत्र अर्थात् महाभारत श्रृंखलामा शितोष्ण प्रकारका वन जंगल रहेकाले प्रजाति मिश्रित वन रहेको छ । साथै वन भित्र रहेका ताल, तलैया, सिमसार क्षेत्र विभिन्न प्रजातिका चरा तथा वन्यजन्तुका वासस्थान रहेकाले पनि जिल्लामा जैविक विविधताको प्रचुर संभावाना रहेको छ ।

२.१ वनको किसिम

नविकरणीय प्राकृतिक स्रोतको रूपमा रहेको वन क्षेत्रले जिल्लाको पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गर्नमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ । समथल भू—भाग देखि मध्य पहाड सम्मको भौगोलिक विविधता भएको कारण यहाँ पाईने वनको किसिम र प्रजातीमा पनि विविधता पाईन्छ । जिल्लाको उत्तर तर्फ जतिजति उचाई बढ्दै जान्छ सोही अनुसार हावापानीमा परिवर्तन भई वनस्पतिमा समेत परिवर्तन हुदैं गएको पाईन्छ । यो जिल्लामा प्रशस्त मात्रामा वन क्षेत्र हुनुको साथै वन क्षेत्र भित्र ताल, तलैया, सिमसार क्षेत्र रहेकाले जैविक विविधता पनि प्रशस्त रहेको छ । साथै करिब ४० बर्ष अगाडि सामुदायिक वन योजना तथा व्यवस्थपन कार्यक्रमबाट बृक्षारोण गरिएको खोटे सल्लाका वनहरु समेत रहेका छन ।जलवायु, भुस्वामित्व र व्यवस्थापन, प्रजातिगत र भौगोलिक आधारमा यस जिल्लाको जैविक वातावरण निम्नानुसार रहेको छ।

प्रजाति र जलवायुको आधारमा वनको वर्गिकरण/विवरण

यस जिल्लामा उष्ण देखि सम-शितोष्ण किसिमको हावापानि पाइने भएकाले यहा वनस्पति प्रजातिको विविधताक रहेको छ । वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रले प्रकासन गरेको तथ्याङ्कक अनुसार जिल्लामा रहेको वन क्षेत्रलारई प्रजाति तथा जलबायुका आधारमा जिल्लाका स्थानीय तह अनुसार निम्न अनुसार रहेको छ ।

स्थानिय तह	वनको प्रकार	क्षेत्रफल हेक्टर
चन्द्रकोट गाउँपालिका	Tropical Mixed Broadleaved Forest	४३८
	Sub-tropical Mixed Broadleaved Forest	३५९९
	Shorea Robusta Mixed Broadleaved Forest	३७६
	Upper Temperate coneferous forest	९२

स्थानिय तह	वनको प्रकार	क्षेत्रफल हेक्टर
चन्द्रकोट गाउँपालिका	Cool temperate mixed broadleaved forest	२७
	Pinus Roxburghi forest	२१६
	Alnus Forest	४२०
	Schima Forest	११४
	Pinus Roxburghi mixed broadleaved forest	१३
	Warm temperate mixed broadleaved forest	१२४६
	Upper Temperate Quercus forest	१०७
	Temperate Rhododendron Mixed Broadleaved Forest	१७०
	Terminalia-Tropical Mixed Broadleaved Forest	७
	Temperate mixed Broadleaved forest	३०१
	Lower Temperate Mixed Broadleaved Forest	५३
	Lower Temperate Quercus Forest	३८
जम्मा		७२१७
छत्रकोट गाउँपालिका	Shorea Robusta Forest	१२८०
	Tropical Mixed Broadleaved Forest	१११४
	Sub-tropical Mixed Broadleaved Forest	२८६१
	Shorea Robusta Mixed Broadleaved Forest	४०१
	Pinus Roxburghi forest	१६४
	Alnus Forest	१३६
	Schima Forest	३९
	Pinus Roxburghi mixed broadleaved forest	६
	Warm temperate mixed broadleaved forest	७
	Terminalia-Tropical Mixed Broadleaved Forest	२३
	Lower Temperate Mixed Broadleaved Forest	१९
जम्मा		६०५०

स्थानिय तह	वनको प्रकार	क्षेत्रफल हेक्टर
धुर्कोट गाउँपालिका	Tropical Mixed Broadleaved Forest	६५
	Sub-tropical Mixed Broadleaved Forest	४८२४
	Shorea Robusta Mixed Broadleaved Forest	४०३
	Pinus Roxburghi forest	४३९
	Alnus Forest	८८
	Warm temperate mixed broadleaved forest	४१
	Temperate mixed Broadleaved forest	४१
	Lower Temperate Mixed Broadleaved Forest	१९५
	Lower Temperate Quercus Forest	४२
	Pinus Wallichina Forest	१९
जम्मा		६१५७
गुल्मीदरवार गाउँपालिका	Shorea Robusta Forest	४८८
	Tropical Mixed Broadleaved Forest	५६८
	Sub-tropical Mixed Broadleaved Forest	३५३८
	Shorea Robusta Mixed Broadleaved Forest	३२८
	Pinus Roxburghi forest	१०४
	Alnus Forest	१२४
	Schima Forest	८
	Warm temperate mixed broadleaved forest	१७८
	Terminalia-Tropical Mixed Broadleaved Forest	८
	Temperate mixed Broadleaved forest	८
	Lower Temperate Mixed Broadleaved Forest	४७
जम्मा		५३९९
ईश्मा गाउँपालिका	Tropical Mixed Broadleaved Forest	४१६
	Sub-tropical Mixed Broadleaved Forest	३५७२
	Shorea Robusta Mixed Broadleaved Forest	९३१
	Upper Temperate coneferous forest	१४

स्थानिय तह	वनको प्रकार	क्षेत्रफल हेक्टर
	Pinus Roxburghi forest	१६७
	Alnus Forest	२९
	Warm temperate mixed broadleaved forest	१५
	Lower Temperate Mixed Broadleaved Forest	१३०
	Pinus Wallichina Forest	९
जम्मा		५२८३
कालिगण्डकी गाउँपालिका	Shorea Robusta Forest	६८
	Tropical Mixed Broadleaved Forest	९६४
	Sub-tropical Mixed Broadleaved Forest	३१०६
	Shorea Robusta Mixed Broadleaved Forest	५४६
	Upper Temperate coneferous forest	१५७
	Cool temperate mixed broadleaved forest	९६
	Alnus Forest	३२४
	Schima Forest	२८७
	Pinus Roxburghi mixed broadleaved forest	२३
	Warm temperate mixed broadleaved forest	१२५७
	Upper Temperate Quercus forest	२५
	Temperate Rhododendron Mixed Broadleaved Forest	५७
	Terminalia-Tropical Mixed Broadleaved Forest	३८
	Temperate mixed Broadleaved forest	११९
	Lower Temperate Mixed Broadleaved Forest	२०
	Lower Temperate Quercus Forest	११
जम्मा		७०९८
मदाने गाउँपालिका	Sub-tropical Mixed Broadleaved Forest	३५०३
	Shorea Robusta Mixed Broadleaved Forest	९
	Upper Temperate coneferous forest	३९
	Cool temperate mixed broadleaved forest	१०

स्थानिय तह	वनको प्रकार	क्षेत्रफल हेक्टर
	Pinus Roxburghi forest	२८५
	Alnus Forest	३६९
	Warm temperate mixed broadleaved forest	३८७
	Upper Temperate Quercus forest	२३७
	Temperate Rhododendron Mixed Broadleaved Forest	१८८
	Temperate mixed Broadleaved forest	५७७
	Lower Temperate Mixed Broadleaved Forest	१२०
	Lower Temperate Quercus Forest	२५५
	Pinus wallichiana forest	२०
	Rhododendron aroreum Forest	३१
जम्मा		६०३०
मालिका गाउँपालिका	Tropical Mixed Broadleaved Forest	३६५९
	Shorea Robusta Mixed Broadleaved Forest	१०५
	Upper Temperate coniferous forest	३८
	Cool temperate mixed broadleaved forest	१४
	Pinus Roxburghi forest	५२
	Alnus Forest	४५२
	Warm temperate mixed broadleaved forest	५३९
	Upper Temperate Quercus forest	२१७
	Temperate Rhododendron Mixed Broadleaved Forest	१५०
	Temperate mixed Broadleaved forest	४७६
	Lower Temperate Mixed Broadleaved Forest	११४
	Lower Temperate Quercus Forest	१९६
	Pinus Wallichina Forest	१५
	Rhododendron arboreum Forest	१८
जम्मा		६०४५

स्थानिय तह	वनको प्रकार	क्षेत्रफल हेक्टर
मुसिकोट नगरपालिका	Tropical Mixed Broadleaved Forest	५९२
	Sub-tropical Mixed Broadleaved Forest	४८४८
	Shorea Robusta Mixed Broadleaved Forest	९३४
	Upper Temperate coneferous forest	१०४
	Cool temperate mixed broadleaved forest	१००
	Pinus Roxburghi forest	३१५
	Alnus Forest	१६४
	Schima Forest	२३
	Warm temperate mixed broadleaved forest	४७०
	Upper Temperate Quercus forest	१९
	Temperate Rhododendron Mixed Broadleaved Forest	१५
	Terminalia-Tropical Mixed Broadleaved Forest	२२
	Temperate mixed Broadleaved forest	८२
	Lower Temperate Mixed Broadleaved Forest	९१
	Lower Temperate Quercus Forest	१४
	Pinus Wallichiana Forest	३५
जम्मा		७८२८
रेसुङ्गा नगरपालिका	Tropical Mixed Broadleaved Forest	१९४
	Sub-tropical Mixed Broadleaved Forest	४१४७
	Shorea Robusta Mixed Broadleaved Forest	४७१
	Upper Temperate coneferous forest	४२
	Cool temperate mixed broadleaved forest	१०
	Pinus Roxburghi forest	६४५
	Alnus Forest	९३
	Warm temperate mixed broadleaved forest	४०१
	Upper Temperate Quercus forest	६८
	Temperate Rhododendron Mixed Broadleaved Forest	२१

स्थानिय तह	वनको प्रकार	क्षेत्रफल हेक्टर
	Temperate mixed Broadleaved forest	७४
	Lower Temperate Mixed Broadleaved Forest	११९
	Lower Temperate Quercus Forest	४०
	Shorea Robusta Forest	१६०
	Pinus Wallichiana Forest	१५
जम्मा		६५००
रुरुक्षेत्र गाउँपालिका	Shorea Robusta Forest	६६६
	Tropical Riverine Forest	७
	Tropical Mixed Broadleaved Forest	६४४
	Sub-tropical Mixed Broadleaved Forest	२८१७
	Shorea Robusta Mixed Broadleaved Forest	५६३
	Pinus Roxburghi forest	११७
	Alnus Forest	१०३
	Schima Forest	७६
	Pinus Roxburghi mixed broadleaved forest	६
	Terminalia-Tropical Mixed Broadleaved Forest	१९
	Temperate mixed Broadleaved forest	८
	Lower Temperate Mixed Broadleaved Forest	२२
	जम्मा	५०४८
सत्यवती गाउँपालिका	Shorea Robusta Forest	११३
	Dalbergia Sissoo Senegalia Catechu Forest	७
	Tropical Mixed Broadleaved Forest	१०२५
	Sub-tropical Mixed Broadleaved Forest	३२३२
	Shorea Robusta Mixed Broadleaved Forest	८०३
	Upper Temperate coneferous forest	२४३
	Cool temperate mixed broadleaved forest	९६
	Pinus Roxburghi forest	५१

स्थानिय तह	वनको प्रकार	क्षेत्रफल हेक्टर
	Alnus Forest	२६३
	Schima Forest	२४१
	Pinus Roxburghi mixed broadleaved forest	४०
	Warm temperate mixed broadleaved forest	१५०२
	Upper Temperate Quercus forest	१०७
	Temperate Rhododendron Mixed Broadleaved Forest	२८१
	Terminalia-Tropical Mixed Broadleaved Forest	३०
	Temperate mixed Broadleaved forest	२३२
	Lower Temperate Mixed Broadleaved Forest	२३
	Lower Temperate Quercus Forest	४९
	Pinus Wallichiana Forest	२६
	Rhododendron Arboreum Forest	८
जम्मा		८३७२

२.२ स्वामित्व र व्यवस्थापकीय जिम्मेवारीको आधारमा वनको वर्गिकरण

प्रदेश वन ऐन, २०७८ ले संरक्षित क्षेत्र वाहिर रहेको वनलाई स्वामित्वको आधारमा राष्ट्रिय वन र निजी वन गरी दुई प्रमुख भागमा विभाजन गरेको छ । साथै व्यवस्थापकीय र जिम्मेवारीको आधारमा राष्ट्रिय वनलाई पुनः सरकारद्धारा व्यवस्थित वन, संरक्षित वन/वन संरक्षण क्षेत्र, साझेदारी वन, सामुदायिक वन, कवुलियती वन र धार्मिक वन गरी ६ प्रकारमा बिभाजन गरेकोमा यस जिल्लामा साझेदारी वन बाहेकका अन्य वनहरु विद्यमान रहेका छन ।

क. राष्ट्रिय वन

सरकारद्धारा व्यवस्थित वन

प्रदेश वन ऐन, २०७८ को परिच्छेद ३ र प्रदेश वन नियमावली, २०७९ को परिच्छेद ३ मा सरकारद्धारा व्यवस्थित वनको व्यवस्था गरिएको छ । प्रदेश सरकारले बनाएको रणनितिक योजनाको अधिनमा रही सन्बन्धित अधिकारीले संरक्षीत वन, सामुदायिक वन, कबुलियती वन र धार्मिक वन बाहेकको राष्ट्रिय वनको भागलाई आवाधिक वन व्यवस्थापन योजना तयार गरी प्रदेश मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएको कार्ययोजना वमोजिम डिभिजन वन कार्यालयबाट व्यवस्थापन गर्ने गरिएको छ । यस्तो वनको वन पैदावारमा सरकारको स्वामित्व रहन्छ र अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट इजाजत लिएर मात्र वन पैदावार संकलन गर्न, निकासी वा ओसारपसार तथा

बिक्री वितरण गर्न पाईन्छ । जिल्लाको कुल भुभागको करिब ४५१७२ हेक्टर अर्थात ४१ प्रतिशत क्षेत्रफल वनले आगटेको यस जिल्लाको २५००० हेक्टर वन क्षेत्र सरकारद्धारा व्यवस्थित वनको रुपमा डिभिजन वन कार्यालयले व्यवस्थापन गर्दै आएको छ ।

सामुदायिक वन

प्रदेश वन ऐन, २०७८ को परिच्छेद ६ र प्रदेश वन नियमावली, २०७९ को परिच्छेद ६ मा सामुदायिक वनको व्यवस्था गरिएको छ । प्रदेश सरकारको रणनितिक योजनाको अधिनमा रहि स्वीकृत आवधिक वन व्यवस्थापन योजना अनुरुप निर्धारित राष्ट्रिय वनको कुनै भागमा वनको विकास, संरक्षण, सदुपयोग, व्यवस्थापन गर्न पाउने गरी सामुदायिक वको रुपमा सामुदायिक वन उपभोक्ता समुह मार्फत व्यवस्थापन गर्न सकिने व्यवस्था बमोजिम हाल सम्म कुल ४५६ वटा सामुदायिक वन उपभोक्ता मार्फत ६१३५१ घरधुरीबाट कुल वन क्षेत्रको १८४०६ हेक्टरभु-भाग सामुदायिक वनको रुपमा व्यवस्थापन हुँदै आएको छ ।

२.३ वनयजन्तुहरुको विवरण

२.३.१ स्तनधारी वनयजन्तुहरु (Mammals) चरा, घस्रने प्रजाती, माछा आदीः

यस जिल्लामा निम्न बमोजिमको वनयजन्तुहरु पाइने गरेको रेकर्ड गरीएको छ । तर पनि वनयजन्तु संरक्षणको लागि विशेष संरक्षण योजनाको अभाव रहेको छ ।

क. स्तनधारी

अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारले गर्दा अस्तित्व नै सङ्कटमा परेको, प्रकृतिमा सङ्कटापन्न अवस्थामा रहेको, लोपोन्मुख र अति नै दुर्लभ भैसकेको अर्थात् CITES को अनुसूची-१ मा परेको काठेभालु (Melursus ursinus) यसजिल्लाको जंगलमा रेकर्ड भएको पाइन्छ । यसै अनुसूचीमा परेको चितुवा (Panthera pardus) पनि जिल्लाका सबैजसो जंगलमा पाइन्छ । CITES कै अनुसूची-२ अर्थात् दुर्लभ हुँदै गएको र समयमै तिनको व्यापार नियन्त्रण हुन नसके अस्तित्व नै खतराजनक अवस्थामा पुग्नसक्ने आसामी बाँदर अर्थात् पहरे बाँदर (Macaca assamensis) यस जिल्लाको प्रायः सबै क्षेत्रको वन जंगलमा पाइन्छ । साधारणतयाः यसले जंगली फलफूल र किरा फटयाङग्रा खाने हँदा यसको प्रमुख वासस्थान भनेको चौडापाते रूख भएको वनजंगल हो । त्यस्तै यहाँको पहाडी क्षेत्रको जंगलमा लंगुर (Semnopithecus entellus) पनि पाइन्छ । सोही अनुसूचीमा परेको चरीबाघ (Felis viverrina) फाट्टफुट्ट रूपमा भेटिने स्थानिय बासिन्दाहरूको भनाई छ । कुनै राष्ट्रद्वारा विशेषतः व्यापार नियन्त्रण गर्नका लागि प्रस्तावित वनयजन्तु एवं वनस्पतिहरूलाई CITES को अनुसूची—३ मा समावेश गरीएको फ्याउरो (Vulpes bengalensis) यहाँ फाट्टफुट्ट रूपमा देखापर्दछ । उपरोक्त वाहेक यहाँ स्याल, खरायो, वँदेल, रतुवा मृग, घोरल, राते, मलसाँप्रो, दुम्सी आदी पाइन्छन् ।

ख. चराचुरुङ्गी

CITES को अनुसूची—१ मा परेको चीर कालिजको साथै अन्य पन्छिहरुमा वनकुखुरा, ढुकुर, चील, बाज, लुइँचे, तित्रा, जुरेली जस्ता चरा प्रजातिहरू यस जिल्लाको वनजंगलमा प्रशस्त भेटिन्छन् ।

यहां करिब ३५५ प्रजातिका चराहरु पाइने अनुमान गरीएको छ । तिनीहरुमा मुख्य गरी बकुल्ला, खेखौरा, चिल, कुक्लेरुवा, रानीचरा, बट्टाई, चखेवा, काठखोलिया, ढुकुर, धनेश, राजक, कर्कुलिया, फिस्टे, तिकुला, खरवक्ली, पल्टैया, खैरो ठुलो वकुलला, पिरौटा, काग, सुगा, गौथली, भुडिफोर, जूरेली, चिवे आदि प्रमूख छन् । जाडो र गर्मी मौसममा बेग्लाबेग्लै प्रकारका चराहरु अवलोकन गर्न सकिन्छ । यिनीहरु मध्ये बकुल्ला र स्थायी बसोवास गर्ने चरा हुन् भने केही चराहरु हिउँदमा साईबेरियाबाट यहां आउने गर्दछन् ।

ग. घस्रने वर्ग

यस वर्गमा मगर गोही (Crocodylus palustris), दुर्लभ रातो खोल भएको कछुवा (Kachuga kachuga) सहित ३ जातका कछुवा, अजिङ्गर (Python molurus), गोहोरो (Varanus flavescens) साथै गोमन, धामन, अजिङ्गर, बैरिकरेट अनेक प्रकारका सर्प तथा छेपारो, माऊसुलि, भानेमहुरा आदि पाइन्छन् ।

घ. माछा वर्ग

यस जिल्लामा मुख्य रूपमा कालीगण्डकी नदीमा सहर, बाम लगायतका माछाहरू पाइन्छ। यस बाहेक जिल्लामा अन्य कुनै ब्यवसायिक माछापालन तथा जिल्लाभित्र ठुला तालहरू नभएको कारणवाट प्रशस्त मात्रामा माछाहरु नपाईएतापनि जिल्लामा रहेका विभिन्न खोलानाल तालतलैयाहरुमा मंगुरी, वाम, ठेड, असला, वुधुना जस्ता प्रजातिका माछाहरु पाईन्छन ।

भाग ३
कार्यालयको परिचय

वि.सं. २०३४ साल वैशाख १ गते गुल्मी र अर्घाखाँचीको वन संरक्षण गर्ने उद्धेश्यले रिडि वन डिभिजनको स्थापना गुल्मीको सदरमुकाम तम्घासमा भएको थियो । उक्त डिभिजनबाट २०४० सालसम्म दुवै जिल्लाको वनको संरक्षण र विकास सम्वन्धी कार्यहरु भएका थिए । २०४० सालमा अर्घाखाँचीमा छुट्टै जिल्ला वन कार्यालय स्थापना भएपछि गुल्मीमा जिल्ला वन कार्यालय, त्यस अन्तर्गत ३ वटा ईलाका वन कार्यालय र प्रत्येक ईलाका अन्तरगत एउटा इकाईमा ५ देखि ७ वटा गाउँ पञ्चायत पर्ने र एक जना सहायक रेन्जर र दुई जना वनपाले रहने गरी ४—४ वटा ईकाई गरी १२ वटा इकाईको व्यवस्था गरिएको थियो ।

वि.सं. २०५० सालमा वन विभागको नयां संगठन लागु भए पश्चात यस जि.व.का. अन्तर्गत एक वटा इलाका वन कार्यालय र ८ वटा रेञ्जपोष्टको व्यवस्था गरी प्रत्येक रे.पो.मा रेञ्जर—१, वन कार्य सहायक—१ र वन रक्षक—४ गरी ६ जना कर्मचारीबाट वन संरक्षण र व्यवस्थापनको कार्य गर्ने गरी व्यवस्था भएकोमा विभिन्न समयको परिमार्जित संगठन संरचना हुदै हाल प्रदेश सरकार, लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत रहि १ डिभिजन वन कार्यालय (जस्मा १ सिनियर/डिभिजनल वन अधिकृत, ३ वरिष्ठ/वन अधिकृत, २ रेन्जर, १ नायव सुब्बा, १ लेखापाल, १ खरिदार, २ फरेष्टर, २ कार्यालय सहयोगी, १ ड्राइभर र १ वन रक्षक गरी जम्मा १५) र मातहतका ६ वटा सब डिभिजन वन कार्यालयहरुमा प्रत्येक सव डिभिजनमा १ वरिष्ठ/वन अधिकृत सहित ४ वन रक्षक गरी जम्मा ३० जना र कुल ४५ जनाको दरवन्दी रहेको छ ।

हाल यही दरवन्दी अनुसारको जनशक्तिबाट जिल्लाको समग्र वनको संरक्षण र व्यवस्थापन कार्य भईरहेको छ। वन विकास गुरुयोजना २०४६ लागु भए पश्चात गुल्मी जिल्लामा आ.व. २०४९/५० देखि सामुदायिक वन हस्तान्तरण कार्य विधिवत रुपमा शुरु भएको देखिएता पनि यसले वन ऐन २०४९ र वन नियमावली २०५१ लागु भए पश्चात मात्र तीव्रता लिएको पाइन्छ । समयको गतिसंगै सामुदायिक वन व्यवस्थापनका उद्धेश्य तथा गतिविधिहरुमा परिवर्तन तथा सुधार हुदै आएको छ । डिभिजन वन कार्यालय अन्तर्गत विभिन्न समयमा विभिन्न प्रकारका कार्यक्रम तथा आयोजनाहरु सञ्चालनमा रहे पनि सामुदायिक वन विकास कार्यक्रम अन्तर्गत शुरु देखि हालसम्म कुनै न कुनै रुपमा निरन्तर रुपमा सञ्चालन भईरहेको छ । आ.व. २०८१/२०८२ मा प्रदेश सरकार तथा संघिय सरकारका गरी २ प्रकारका कार्यक्रम संचालनमा रहे । यिनै कार्यक्रमहरु र यस अन्तर्गत सम्पन्न भएका समग्र क्रियाकलापहरुको अवस्था झल्किने गरी यो प्रगति प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

३.१ दरबन्दी र पदपुर्तिको अवस्था

डिभिजन वन कार्यालयको कुल दरबन्दी संख्या ४५ रहेको छ । लुम्बिनी प्रदेश सरकारको मिति २०८१/०५/०६ गतेको निर्णयबाट स्वीकृत दरबन्दी सम्बन्धी विवरण निम्न तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

सि न	पद	सेवा/समुह	तह	कुल दरबन्दी	पदपुर्ति	रिक्त	कैफियत
१	सिनियर/डिभिजनल वन अधिकृत	वन/ज.फ.	नवौ/दशौ	१	०	०	
२	वरिष्ठ/वन अधिकृत	वन/ज.फ.	सातौ/आठौ	९	४	५	
३	रेञ्जर/सहायक वन अधिकृत	वन/ज.फ.	पाचौ/छैटौ	२	२	२	
४	वरिष्ठ प्रशासन सहायक/अधिकृत	प्रशासन/सा.प्र.	पाचौ/छैटौ	१	१	०	
५	लेखापाल/अधिकृत	प्रशासन/लेखा	पाचौ/छैटौ	१	१	०	
६	प्रशासन सहायक/ वरिष्ठ प्रशासन सहायक	प्रशासन/सा.प्र.	चौथो/पाचौ	१	०	१	
७	फरेष्टर/वरिष्ठ फरेष्टर	वन/ज.फ.	चौथो/पाचौ	२	३		१ जना बढी
८	वन रक्षक	वन/ज.फ.	तेश्रो	२५	२२	३	
९	हलुका सवारी चालक	प्रशासन/सा.प्र.	विहिन	१	०	१	करारमा
१०	कार्यालय सहयोगी	प्रशासन/सा.प्र.	विहिन	१	१	१	१ करारमा
११	चौकीदार	प्रशासन/सा.प्र.	विहिन	१	०	१	करारमा

३.३.१ संगठन संरचना

यस कार्यालयमा डिभिजनल वन अधिकृतको मातहत रहने गरी योजना तथा वन व्यवस्थापन शाखा, कर्मचारी व्यवस्थापन शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा र ६ वटा सब डिभिजन वन कार्यालयहरु रहेका छन् ।सोही बमोजिम यस कार्यालयको संगठन संरचना तपशिल बमोजिम देखाईएको छ ।

लुम्बिनी प्रदेश सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

वन निर्देशनालय

डिभिजन वन कार्यालय, गुल्मीको संगठन संरचना

डिभिजनल वन अधिकृत/सिनियर डिभिजनल वन अधिकृत (नवौं/दशौं) वन/ज.फ. - १

योजना तथा वन व्यवस्थापन शाखा

वन अधिकृत/बरिष्ठ वन अधिकृत (सातौं/आठौं) वन/ज.फ. - ३

रेञ्जर/सहायक वन अधिकृत (पाँचौ/छैठौं) वन/ज.फ. - २

फरेष्टर/बरिष्ठ फरेष्टर (चौथो/पाँचौ) वन/ज.फ. - २

वन रक्षक (तेश्रो तह) वन/ज.फ. - १

कर्मचारी प्रशासन शाखा

बरिष्ठ प्रशासन सहायक/अधिकृत (पाँचौ/छैठौं) प्रशासन/सा.प्र. - १

प्रशासन सहायक/बरिष्ठ प्रशासन सहायक (चौथो/पाँचौ) प्र/सा.प्र. -१

ह.स.चा (तह विहिन) प्र/सा.प्रा. - १

का.स. (तह विहिन) प्र/सा.प्रा. - २

चौकीदार (श्रेणीविहिन)प्र/सा.प्रा. - १

सब-डिभिजन वन कार्यालयहरु (६ वटा)

वन अधिकृत/बरिष्ठ वन अधिकृत (सातौ/आठौ) वन/ज.फ. - ६

वन रक्षक (तेश्रो तह) वन/ज.फ. - २४

आर्थिक प्रशासन शाखा

लेखापाल/अधिकृत (लेखा) (पाँचौ/छैठौ) प्रशासन/लेखा. - १

३.२ डिभिजन वन कार्यालयको कार्य विवरण

- वन तथा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण र न्यायिक निरुपण सम्बन्धी संघीय कानूनको कार्यान्वयन
- बार्षिक बजेट, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन
- वन तथा वन्यजन्तुको संरक्षण, बिकाश र व्यवस्थापन
- बनको बैज्ञानिक व्यवस्थापन, वन पैदाबर उत्पादन, उपभोग
- वन अतिक्रमण तथा डढेलो नियन्त्रण
- सरकारद्वारा व्यवस्थित वनहरुको व्यवस्थापन
- वन उपभोक्ता समूहरुको परिचालन
- संरक्षित वनको संरक्षण तथा व्यवस्थापन
- सामुदायिक वन उपभोक्ता समुह दर्ता, समुहको वन व्यवस्थापन कार्ययोजना स्वीकृत, नविकरण र व्यवस्थापन
- नर्सरी, बृक्षारोपण र व्यवस्थापन
- कवुलियती तथा धार्मिक वन हस्तान्तरण र नियमन
- मातहतको राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा रहेका सिमसार क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन
- मानव वन्यजन्तु द्वन्द व्यवस्थापन
- वन क्षेत्रको सर्वेक्षण, नापनक्सा, र वन सिमांकन
- वन सम्वन्धि अध्ययन अनुसन्धान, तालिम तथा प्रचार प्रसार
- जडिबुटि तथा गैरकाष्ठ वनपैदावार विकास-व्यवस्थापन
- वन क्षेत्रको तथ्याँक तथा सूचना संकलन र व्यवस्थापन
- संघीय र प्रदेश सरकारका वनसंग सम्बन्धित ऐन, नियम तथा नीतिहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन
- डिभिजन स्तरिय वन विकास कार्यमा जन सहभागिता परिचालन
- नीजि/कृषि वन प्रणालीको विकास, बिस्तार र आवश्यक ज्ञान, शिप हस्तान्तरण
- डिभिजन स्तरिय पञ्चवर्षिय एवं वार्षिक योजना तर्जुमा, स्वीकृति र कार्ययोजना कार्यान्वयन
- डिभिजनस्तरिय सरकारी, स्थानिय निकाय र गैह् सरकारी संघ संस्थाहरुसंग समन्वय विस्तार गरि स्थानियतहका वन विकास एवं व्यवस्थापन कार्यहरु संचालन
- डिभिजनमा संचालित वन विकास कार्यक्रमको प्रगती बिबरणको साथै अनुगमन प्रतिवेदन प्रदेश वन निर्देशनालय, वन तथा भू—संरक्षण बिभाग र अन्य सम्वन्धित निकायमा पेश
- लेखा व्यवस्थापन नियन्त्रण ।
- संघीय र प्रदेश सरकारले तोकेको अन्य कार्यहरु ।

भाग-४
डिभिजन वन कार्यालयबाट आ.व.२०८२/०८३ मा संचालित कार्यक्रमहरु

प्रदेश तथा संघिय सरकारले समेत आ आफ्नो कार्यक्रम र कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि सहित स्वीकृत कार्यक्रमहरु संचालनको लागि अख्तियारी प्रदान गरेको थियो ।सोही कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्याविधि अनुरुप विभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन भएका थिए ।

४.१ प्रदेश सरकार अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु

प्रदेश सरकार अन्तर्गत वन, वन्यजन्तु जैविक विविधता संरक्षण ब्यवस्थापन कार्यक्रम, जडिवुटी तथा गैह्रकाष्ठ वन पैदावार ब्यवस्थापन कार्यक्रम, वन उद्यम तथा पर्यापर्यटन कार्यक्रम, वातावरण तथा जलवायु अनुकुलन कार्यक्रम र कृषि वन तथा बृहत्तर हरियाली प्रवर्द्धन लगायतका कार्यक्रमहरु संचालनमा रहेका थिए जसको मूख्य उद्देश्य तथा सो अन्तर्गत संचालन भएका क्रियाकलापहरु यस प्रकार रहेका छन् ।

वन वन्यजन्तु जैविक विविधता संरक्षण तथा ब्यवस्थापन कार्यक्रमको मूख्य उद्देश्य वनको दिगो संरक्षण एवं ब्यवस्थापन गरी जनताका वनजन्य आवश्यकताहरु सहज रुपमा जनता समक्ष पुर्याउनु हो ।मूख्यगरी यस कार्यक्रमवाट वन अपराध नियन्त्रण, वन तथा जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धि सचेतना अभिबृद्धि, वन संरक्षण, व्यवस्थापन तथा संस्थागत विकास सम्बन्धी क्षमता अभिबृद्धि, सामुदायिक वन ब्यवस्थापन मार्फत वन पैदावारको सहज आपुर्ति गर्ने, विभिन्न वनका कार्ययोजना तयारी, वनमा आगलागी, चोरी कटानी, चोरी निकासी नियन्त्रण, गस्ती परिचालन गर्ने जस्ता कार्यहरु पर्दछन् ।

जडिवुटी तथा गैह्रकाष्ठ वन पैदावार ब्यवस्थापन कार्यक्रमको मूख्य उद्देश्य जडिवुटी तथा गैह्रकाष्ठ वन पैदावार नीति,२०६१ वमोजिम ब्यावसायिक महत्व भएका प्रजातिहरुको प्रवर्धन, विकास तथा प्रशोधन गर्न सघाउ पुर्याई स्थानिय उद्यमसिलता तथा रोजगारीको ढोका खोल्नु हो । यस अन्तर्गत मूख्य तः स्थानिय हावापानीमा हुने बहुउपयोगी जडिवुटी तथा गैह्रकाष्ठ वन पैदावार जन्य वोटविरुवाहरु उत्पादन, वितरण र खेति बिस्तार तथा प्रवर्द्धन, जडिबुटी नर्सरी निर्माण/मर्मत, पकेट क्षेत्र केन्द्रित जडिबुटी खेति बिस्तार गर्ने जस्ता क्रियाकलापहरु संचालन हुन्छन् ।

वन उधम तथा पर्यापर्यटन प्रवर्धन कार्यक्रम को मूख्य उदेश्य जिल्लामा रहेका वन संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण गर्दै पर्यटन विकास गरी स्थानियको जिविकोपार्जनमा टेवा पुर्याउन प्रकृतिमा आधारित पर्यटनका लागि चाहिने पूर्वाधारहरु समेतको प्रवर्धन गर्नु हो । यस कार्यक्रम अन्तर्गत मूख्य तः रेसुङ्गा, मदाने र थाप्ले सत्यवति संरक्षित वन क्षेत्रमा जैविक विविधता संरक्षण, महत्वपुर्ण प्रजाति संरक्षण तथा प्रकृतिमा आधारित पर्यापर्यटन विकासका लागि वातावरण मैत्री पुर्वाधार निर्माण जस्ता क्रियाकलापहरु पर्दछन् ।

वातावरण तथा जलवायु अनुकुलन कार्यक्रम अन्तरगत जलवायु परिवर्तन सगैं बढ्दो तापक्रम बृद्धिबाट स्थानिय

जनताहरु लाई अनुकुलित बनाउन वर पिपल तथा लाकुरीका चौतारी निर्माण तथा व्यवस्थापन, सार्वजनिक स्थल सरसफाई तथा सो सम्बन्धि सचेतना प्रवर्द्धन जस्ता कृयाकलापहरु सञ्चालित हुने गर्दछन ।

कृषि वन तथा वृहत्तर हरियाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तरगत घुम्ति विरुवा वितरण तथा रोपण सहजिकरण, आगामी आ.व का लागि वहुवर्षिय तथा चालु आ.व.का लागि एक वर्षिय विरुवा उत्पादन, गत वर्ष रोपण भएको क्षेत्रको पुन रोपण तथा स्याहार सम्भार, कृषि वन प्रवर्धन, सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गामा वृक्षारोपण र नर्सरी मर्मत/स्तरोन्नति लगायतका कार्यहरु पर्दछन ।

कार्यक्रम अनुसारको विस्तृत कार्यहरुको विवरण निम्न बमोजिम रहेको छ ।

४.१.१ वन, वन्यजन्तु, जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम

४.१.१.१ पुजिगत कार्यक्रम तर्फ

क्र.स.	स्वीकृत कार्यक्रम	सम्पन्न भएका कार्यहरु
१	सामुदायिक वनको अनुगमन, मुल्याङकन र अभिलेखिकरण	सब डिभिजन वन कार्यालयहरु मार्फत जिल्लामा रहेका सबै सामुदायिक वनको अनुगमन गरी पुस्तिका तयारी गरिएको ।
२	वन, वन्यजन्तु, अतिक्रमण, चोरी निकासी तथा चोरी सिकारी नियन्त्रण सम्बन्धी प्रचार प्रसार तथा वार्षिक प्रगति पुस्तिका प्रकाशन	वन संरक्षण सम्बन्धी विभिन्न सञ्चार माध्यमबाट सन्देशमुलक सुचना प्रसारण, वन संरक्षण सम्बन्धी विभिन्न ब्रोसर तथा पम्लेटहरु प्रकाशन तथा वार्षिक प्रगति पुस्तिका प्रकाशन गरिएको ।
३	प्रदेश स्थापना दिवस, सिमसार दिवस, राष्ट्रिय वृक्षारोपण दिवस, जैविक विविधता दिवस, विश्व वातावरण दिवस, वन्यजन्तु सप्ताह आदि	स्थानिय तह, जिल्ला प्रशासन तथा सुरक्षा निकायको सहभागितामा वन डढेलो सचेतना सप्ताह (चैत्र १-७), विभिन्न सब डिभिजनहरुबाट समेत सचेतना गोष्ठी सञ्चालन भएको ।
	चाँप संरक्षण कार्यक्रम	रेसुङ्गा नगरपालिका-०९ स्थीत अर्जुनडाँडा सामुदायिक वन क्षेत्रमा रहेको चाँपलाई संरक्षण तथा सम्बर्द्धनका क्रियाकलापहरु सञ्चालन, चाँप सम्बन्धी सचेतनामुलक प्रचार तथा प्रसारका कार्यहरु सम्पन्न भएको ।
५	वन अपराध नियन्त्रण (सुचना संकलन, गस्ती परिचालन मुद्दा दायरी समेत)	कर्मचारी परिचालन गरी अपराध नियन्त्रणमा प्रभावकारी कार्य गरेको ।
६	वन डढेलो नियन्त्रण (पुर्व तयारी, नियन्त्रणात्मक, दण्डात्मक तथा मौसमी हेरालु व्यवस्थापन कार्य)	वन डढेलो नियन्त्रण सम्बन्धी सामाग्रीहरु खरिद गरी जिल्ला स्थित सुरक्षा निकायहरुलाई वितरण गरिएको, कर्मचारी परिचालन, अग्नी रेखा सरसफाई, विभिन्न सचेतनामुलक कार्यक्रम, ज्वलनशिल पदार्थ व्यवस्थापन लगायतका कार्यहरु सम्पन्न भएको

४.१.१.२ चालु कार्यक्रम तर्फ

क्र.स.	स्वीकृत कार्यक्रम	सम्पन्न भएका कार्यहरु
१	सब डिभिजन वन कार्यालय सञ्चालन खर्च	कार्यालय मातहतका ६ वटै सब डिभिजन वन कार्यालयहरुको सहज सञ्चालनका लागि आवश्यक सामाग्री तथा मसलन्द खरिद, विधुत तथा खानेपानी शुल्क र सवारी साधन मर्मतको कार्य भएको ।

४.१.२ जडिबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावार विकास कार्यक्रम

४.१.२.१ पुँजिगत कार्यक्रम तर्फ

क्र.स.	स्विकृत कार्यक्रम	सम्पन्न भएका कार्यहरु
१	टिमुर खेति विकास तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	ईस्मा जडिबुटी उद्यानमा १५००० टिमुर विरुवा उत्पादन, कोशेलीघर सहकारी संस्थामा आवद्ध कृषकहरुको निजी जग्गामा १५०० टिमुर विरुवा रोपण, ३५०० टिमुर विरुवा खरिद गरी कृषकहरुलाई वितरण

४.१.२.२ चालु कार्यक्रम तर्फ

क्र.स.	स्वीकृत कार्यक्रम	सम्पन्न भएका कार्यहरु
१	जडिबुटी तथा गैह्रकाष्ठ वन पैदावारको खेति विस्तार, संकलन सम्बन्धी तालिम	रेसुङ्गा मुसिकोट र कालिगण्डकी चन्द्रकोट सब डिभिजन अन्तरगतका उपभोक्ता/व्यवसायीहरु लाई तालिम सम्पन्न ।
२	जडिबुटी तथा गैह्रकाष्ठ वन पैदावारको प्रशोधन तथा बजारिकरण सम्बन्धी तालिम	जिल्ला स्थीत विभिन्न स्थानमा जडिबुटी खेति तथा कृषि वन प्रणाली प्रवर्द्धन गरिरहेका कृषक तथा व्यवसायीहरुलाई तालिम सम्पन्न ।

४.१.३ कृषि वन तथा वृहत्तर हरियाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम

४.१.३.१ पुजिंगत कार्यक्रम तर्फ

क्र.स.	स्वीकृत कार्यक्रम	सम्पन्न भएका कार्यहरु
१	नर्सरी मर्मत/स्तरोन्नति	कालिगण्डकी चन्द्रकोट सब डिभिजन नर्सरी, रेसुङ्गा मुसिकोट नर्सरी र ईश्मा जडिबुटी उद्यानमा रहेको नर्सरीको मर्मत कार्य सम्पन्न
२	गत वर्षको बिरुवा स्याहार सम्भार (वहुवर्षीयको रुपमा अल्या भइ आएको)	सिलादी वन नर्सरी, ईश्मा जडिबुटी उद्यान, र कालिगण्डकी चन्द्रकोट नर्सरीमा रहेका गत वर्षका विरुवाहरुको स्याहार सम्भारको कार्य गरिएको
३	आगामी वर्षका लागि बिरुवा उत्पादन (वहुवर्षीय)	सिलादी वन नर्सरी र सोता वन नर्सरीमा विभिन्न प्रजातिका विरुवाहरु उत्पादन गरिएको
४	चालु आ.व.को लागि बिरुवा उत्पादन (एकवर्षीय)	रुरु सत्यवती सब डिभिजन वन कार्यालय अन्तरगत रिडीमा रहेको नर्सरी तथा सिलादी वन नर्सरीमा विभिन्न प्रजातिका विरुवा उत्पादन भएको
५	घुम्ति विरूवा वितरण र रोपण सहजीकरण विशेष अभियान	सिलादी वन नर्सरी, ईश्मा जडिबुटी उद्यानमा रहेका विभिन्न प्रजातिका विरुवाहरु डिभिजन वन कार्यालय परिसर तथा स्थानिय कृषकको माग अनुसार रोपण स्थल सम्म पुर्याई वितरण गरिएको
६	कृषि वन प्रवर्धन कार्यक्रम	महत्वपुर्ण प्रजातिको रुपमा रहेको सतुवाको करिब ७००० विरुवा खरिद गरी कबुलियति वन समुह तथा कृषकहरलाई विवरण गरिएको

४.१.४ वन उद्यम र पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रम

४.१.४.१ पुँजिगत कार्यक्रम तर्फ

क्र.स.	स्वीकृत कार्यक्रम	सम्पन्न भएका कार्यहरु
१	मदाने क्षेत्र पर्यापर्यटन तथा संरक्षित वन विकास कार्यक्रम, गुल्मी	मालिका गा.पा. अन्तरगत रहेको प्रसिद्ध मालिका थान मन्दिरमा ट्रष्ट/प्रतिक्षालय निर्माण गरिएको ।
२	रेसुंगा क्षेत्र पर्यापर्यटन तथा संरक्षित वन विकास कार्यक्रम, गुल्मी	सरोकारवालाहरुको बैठक सम्पन्न भई रेसुङ्गा न.पा ९ मा बहुउपयोगी प्रतिक्षालय निर्माण गरिएको ।
३	थाप्ले सत्यवती सालिमेदह क्षेत्र पर्यापर्यटन तथा संरक्षित वन विकास कार्यक्रम, गुल्मी	सरोकारवालाहरुको बैठक सम्पन्न भई चन्द्रकोट गा.पा. ७ स्थीत रामाश्रम सामुदायिक वन उ.स. मार्फत रामकोट चौपारी मर्मत तथा स्तरोन्नतिको कार्य सम्पन्न भएको ।

४.१.५ वातावरण तथा जलवायु अनुकुलन कार्यक्रम

४.१.५.१ पुजिंगत कार्यक्रम तर्फ

क्र.स.	स्वीकृत कार्यक्रम	सम्पन्न भएका कार्यहरु
१	स्वच्छ वातावरण एवम कार्यालय परिसर सौन्दर्यिकरण	डिभिजन वन परिसरमा बगैचा निर्माण गरी परिसरलाई सौन्दर्यिकरण गरिएको ।
२	फोहोर व्यवस्थापन कार्यक्रम	रेसुङ्गा न.पा.को समन्वयमा फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धि विभिन्न स्थानमा ९ वटा होडिङ्ग बोर्डहरु निर्माण गरिएको ।
३	स्कुल बन बगैचाँ कार्यक्रम	रेसुङ्गा न.पा. ९ स्थीत उपल्लो तम्घास मा.वि.मा बगैचा निर्माण गरी स्कुल परिसरलाई सौन्दर्यिकरण गरिएको ।

४.२ संघिय सरकार अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु

संघिय सरकारवाट शसर्त अनुदानमा प्राप्त कार्यक्रमहरु अन्तरगत सम्बृद्धिका लागि वन कार्यक्रम, जडिबुटी बिकास कार्यक्रम र राष्ट्रिय वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम रहेका सञ्चालन भएका थिए । सम्बृद्धिका लागि वन कार्यक्रम अन्तरगत दिगो वन व्यवस्थापनका लागि कार्ययोजना तयारी, उपभोक्ताहरु तथा वन कर्मचारीहरुको क्षमता अभिबृद्धि, विरुवा उत्पादन तथा नर्सरी मर्मत कार्यालयको भौतिक पुर्वाधार विकास लगायतका क्रियाकलापहरु समावेश रहेका थिए । जडिबुटी बिकास कार्याक्रम तर्फ प्राकृतिक रुपमा रहेका जडिबुटीको संरक्षण तथा व्यवस्थापन लगायतका क्रियाकलापहरु सञ्चालन गरिएका छन ।राष्ट्रिय वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तरगत वहुवर्षिय विरुवा उत्पादन, वन डढेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापनका कार्यहरु र जैविक मार्ग तथा वन संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन लगायतका कार्यहरु सम्पन्न भएका छन ।

४.२.१ राष्ट्रिय वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम (संघ शशर्त)

४.२.१.१ पुँजिगत कार्यक्रम तर्फ

क.स.	स्वीकृत कार्यक्रम	सम्पन्न भएका कार्यहरु
१	जैविक मार्ग तथा वन संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन (मदाने, रेसुङगा, थाप्ले सत्यवती वन संरक्षण क्षेत्र विकास कार्यक्रम)	छाप सामुदायिक वन मालिका गा.पा. ५ र मालिका गा.पा. ३, जुकेना क्षेत्रमा वन्यजन्तुका लागि पानी पोखरी तथा पुर्नभरण पोखरी निर्माण, रेसुङ्गा क्षेत्रमा पर्यापर्यटन प्रवर्द्धनको लागि कलात्मक रुपमा वन वातावरण संरक्षण सम्बन्धि सचेतनामुलक भित्ते लेखनको कार्य सम्पन्न गरिएको ।

चालु कार्यक्रम तर्फ

क.स.	स्वीकृत कार्यक्रम	सम्पन्न भएका कार्यहरु
१	सामुदायिक वन व्यवस्थापन, सहजिकरण र समुह सशक्तिकरण	६ वटै सब डिभिजन मार्फत सामुदायिक वन उपभोक्ता सशक्तिकरणको लागि विभिन्न किसिमका तालिम सञ्चालन भएको ।

४.२.२ जडिबुटी बिकास कार्यक्रम (संघ शशर्त)

४.२.२.१ पुँजिगत कार्यक्रम तर्फ

क.स.	स्वीकृत कार्यक्रम	सम्पन्न भएका क्रियाकलापहरु
१	प्राकृतिक रुपमा रहेका जडिवुटी संरक्षण तथा व्यवस्थापन	महत्वपुर्ण तथा लोपोन्मुख प्रजातिको रुपमा सतुवा संरक्षणका लागि ५०० माउँ विरुवा सहित नर्सरी व्यवस्थापन गरिएको ।
२	कृषि वन प्रणाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम	आँप लिचि लगायतका करिब ७००० विरुवा खरिद गरि स्थानिय कृषकहरुलाई वितरण गरिएको ।

४.२.३ सम्वृद्धिका लागि वन (संघ शशर्त)

४.२.३.१ पुँजिगत कार्यक्रम तर्फ

क.स.	स्वीकृत कार्यक्रम	सम्पन्न भएका कार्यहरु
१	सुचना प्रविधि उपकरण खरिद	कार्यालय सञ्चालनका लागि आवश्यक ल्यापटप, प्रिन्टर लगायतका उपकरणहरु खरिद गरिएको ।
२	रुख मापन सम्बन्धि उपकरण खरिद	रुख मापनमा प्रयोग हुने क्यालिपर, टेप, रेन्ज फाईन्डर तथा भर्टेक्स लगायतका सामाग्रीहरु खरिद गरिएको ।
३	नर्सरी मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति	रुरु सत्यवती सब डिभिजन, सिलादी र ईस्मा जडिबुटी उद्यानमा रहेको वन नर्सरीको मर्मत कार्य सम्पन्न भएको ।
४	एक वर्षे विरुवा उत्पादन चालु आ व का लागि	ईस्मा जडिबुटी उद्यान, कालिगण्डकी चन्द्रकोट र उपल्लो तम्घासमा रहेको नर्सरीमा विभिन्न प्रजातिका विरुवाहरु उत्पादन भएको ।
५	वहु वर्षे वन विरूवा उत्पादन	ईस्मा जडिबुटी उद्यानमा १०,०००/- वटा टिमुरका विरुवा उत्पादन भएको ।

४.२.३.२ चालु कार्यक्रम तर्फ

क्र.स.	स्वीकृत कार्यक्रम	सम्पन्न भएका कार्यहरु
१	कार्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास तथा मर्मत कार्यक्रम (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	कार्यालयको ग्यारेज मर्मत, शौचालय निर्माण लगायतका कार्यहरु सम्पन्न भएको ।
२	कार्यालय संचालन खर्च (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	कार्यालयमा आवश्यक विभिन्न सामाग्रीहरु खरिद गरिएको,
३	वन सम्बर्धन प्रणालीमा आधारित/दिगो वन व्यस्थापन सम्बन्धित उपभोक्ता समुहहरुलाई तालिम (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	सबै सब डिभिजन वन कार्यालयहरु मार्फत उपभोक्ताहरुलाई तालिम प्रदान गरिएको ।
४	सामुदायमा आधारित वनका पदाधिकारीहरुलाई क्षमता अभिवृद्धी सम्वन्धी तालिम/गोष्ठी/अन्तरक्रिया/कोचिङ्ग तथा छलफल कलस्टर स्तरमा (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	सबै सब डिभिजन वन कार्यालयहरु मार्फत उपभोक्ताहरुलाई तालिम प्रदान गरिएको ।
५	कर्मचारीहरुको टिम बिल्डिङ्ग (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	कार्यालय र मातहतका सम्पुर्ण कर्मचारीहरु सम्मिलित भई दुई दिने कार्यक्रम सम्पन्न भएको ।
६	सव-डिभिजन स्तरमा उपभोक्ता समुहहरूको लागि सुशासन, अभिलेख तथा लेखा व्यवस्थापन तालिम (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	सबै सब डिभिजन वन कार्यालयहरु मार्फत उपभोक्ताहरुलाई तालिम प्रदान गरिएको ।
७	कबुलियती वन समुहहरुलाई क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम (कलस्टर स्तरमा) (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	मदाने मालिका सब डिभिजन वन कार्यालय मार्फत मदाने गा.पा. २ होलवाङ्गमा सबै कबुलियति वन समुहका उपभोक्ताहरुलाई तालिम प्रदान गरिएको ।
८	निजि वन सम्बन्धी संघ संस्थाहरुको क्षमता अभिवृद्धी तालिम/गोष्ठी (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	जिल्ला स्थित निजी वन तथा उद्यममा संलग्न रहेका व्यक्ती/संस्थाहरुलाई अभिमुखिकरण कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको ।
९	पातपतिगंर, झाडि आदि व्यवस्थापन (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	रेसुङ्गा मुसिकोट सब डिभिजन वन कार्यालय र मदाने मालिका सब डिभिजन वन कार्यालय अन्तरगत सामुदायिक वनमा कार्य सम्पन्न भएको ।
१०	सा. व. उ. स. को दिगो वन व्यवस्थापन कार्ययोजना नविकरण/परिमार्जनमा सहयोग (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	विभिन्न ८ वटा सामुदायिक वनको वन सम्वर्द्धन प्रणालीमा आधारित कार्ययोजना तयार भएको ।
११	उत्सर्जन न्युनिकरणका लागि वन डढेलो व्यवस्थापन कार्यक्रम (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	वन डढेलो नियन्त्रण सम्बन्धी सामाग्रीहरु खरिद गरी जिल्ला स्थित सुरक्षा निकायहरुलाई वितरण गरिएको, कर्मचारी परिचालन, अग्नी रेखा सरसफाई, विभिन्न सचेतनामुलक कार्यक्रम, ज्वलनशिल पदार्थ व्यवस्थापन लगायतका कार्यहरु सम्पन्न भएको साथै कार्यालयबाट नियुक्त गरिएका फायर फाईटर तथा कर्मचारी परिचालनको लागि सवारी मर्मत तथा ईन्धन समेतका कार्यमा खर्च भएको ।
१२	सामुदायिक वनको कार्ययोजना कार्यान्वयन (समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन अनुदान कार्यक्रम) (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	मदाने गाउँपालिका ६ मा रहेको गौछरे झल्कने सामुदायिक वन क्षेत्रमा वन सम्वर्द्धन प्रणाली कार्यान्वयनको लागि उपभोक्ता समुहको ८०% लागत साझेदारीमा पुनरुत्पादन अभिबृद्धि तथा व्यवस्थित घाटगद्दी निर्माण कार्य सम्पन्न गरिएको ।
१३	दिगो वन व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन अनुगमन तथा सहजीकरण (डिभिजनल वन कार्यालय मार्फत) (सबै डिभिजन बन कार्यालय)	दिगो वन व्यवस्थापनको कार्यान्वयन, सम्भावना, चुनौति तथा अवसरको नियमित अनुगमन तथा सहजिकरण गरिएको ।

भाग ५
कार्यालयबाट सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमहरुको प्रगति विवरण

सबै विकास कार्यक्रमको जम्मा रु ४ करोड २२ लाख विनियोजित रकम मध्ये यस वर्ष रु. १ करोड ८९ लाख खर्च भई जम्मा ४४.७८ प्रतिशत वित्तिय प्रगति भएको छ भने प्रशासनिक तर्फको बजेट खर्च सहित जम्मा ५८.२२ प्रतिशत वित्तिय प्रगति भएको छ ।

सि. नं.	ब.उ.शी.नं.	वार्षिक कार्यक्रमको नाम	वार्षिक बजेट रु. लाखमा			यस अवधि सम्मको खर्च रु. लाखमा			वितिय प्रगति प्रतिशत		
			चालु	पुँजीगत	जम्मा	चालु	पुँजीगत	जम्मा	चालु	पुँजीगत	जम्मा
१	३२९०००१२	वन, वन्यजन्तु, जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम	९	६३.९७	७२.९७	८.७१	१८.७६	२७.४७	९६.७८	२९.३३	३७.६५
२	३२९०००१३	जडिबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावार विकास कार्यक्रम	२.५	३०	३२.५	२	६.१९	८.१९	८०.००	२०.६३	२५.२०
३	३२९०००१६	वातावरण तथा जलवायु अनुकूलन कार्यक्रम	०	१२	१२	०	५.२८	५.२८		४४.००	४४.००
४	३२९०००१७	वन उद्यम र पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	०	३०	३०	०	१३.९३	१३.९३		४६.४३	४६.४३
५	३२९०००१८	कृषि वन तथा बृहत्तर हरियाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम	०	२८.२५	२८.२५	०	१४.७४	१४.७४		५२.१८	५२.१८
६	३२९०१०१२	डिभिजन वन कार्यालयहरु	४१७.६	२	४१९.६	३०९.३	०.४५	३०९.७	७४.०७	२२.५०	७३.८२
७	३२९९११२१	समृद्धिका लागि वन(संघ सशर्त अनुदान)	११७	४४	१६१	५८.१३	२३.२५	८१.३८	४९.६८	५२.८४	५०.५५
८	३२९९११२३	राष्ट्रिय वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम(संघ सशर्त अनुदान)	९.८	७०	७९.८	४.८	२४.९४	२८.९४		३५.६३	३६.२७
९	३२९९११२५	जडिबुटी विकास कार्यक्रम (संघ सशर्त अनुदान)	०	२१	२१	०	९.२९	९.२९		४४.२४	४४.२४
कुल जम्मा			५५६	३०१.२२	८५७	३८३	११६	४९९	६८.८९	३८.५२	५८.२२

५.१ कार्यक्रम/कृयाकलाप अनुसारको प्रगति विवरण

५.१.१ वन,वन्यजन्तु, जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम (ब.उ.शि.न.३२९०००१२)

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	बिनियोजित बजेट	खर्च
११.४.१७.१० सामुदायिक वनको अनुगमन, मूल्यांकन र अभिलेखिकरण	३२२,000.00	६९,२१0.00
११.४.१७.१२ कबुलियती वन समूहमा सामाजिक परिचालन मार्फत आयआर्जन	१,२00,000.00	0.00
११.४.१७.१२५0 मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरण	१00,000.00	0.00
११.४.१७.१३0७ मिचाहा प्रजाति नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन	१२५,000.00	१२४,000.00
११.४.१७.१३१७ सामुदायिक वनका महिला नेतृत्वहरु लाई सुशासन, लेखा, दिगो वन व्यवस्थापन सम्वन्धि	२00,000.00	१६0,000.00
११.४.१७.१६६६ पोखरी निर्माण, सत्यवती क्षेत्र, चन्द्रकोट ५, गुल्मी	३00,000.00	0.00
११.४.१७.१६६७ चाँप संरक्षण कार्यक्रम	२00,000.00	१५७,५८५.00
११.४.१७.१८३५ अम्रिसो खेति फोक्सिङ्ग ,कालिगण्डकी ५ गुल्मी	१,000,000.00	0.00
११.४.१७.१९ डढेलो नियन्त्रण सम्वन्धी स्कुल शिक्षा कार्यक्रम (जोखिम क्षेत्र केन्द्रित)	१५0,000.00	९६,000.00
११.४.१७.३ वनमा आधारित उत्पादन (सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा ढलापडा तथा अन्य वारिसे, वेवारिसे काठ	१५0,000.00	0.00
११.४.१७.३७ वन, वन्यजन्तु, अतिक्रमण, चोरी निकासी तथा चोरी शिकारी नियन्त्रण सम्बन्धी प्रचार प्रसार	३00,000.00	२१७,६२८.00
११.४.१७.३८ प्रदेश स्थापना दिवस, सिमसार दिवस, राष्ट्रिय बृक्षारोपण दिवस, जैविक विविधता दिवस, विश्व	१00,000.00	२९,९00.00
११.४.१७.५ पन्च बर्षिय वन व्यवस्थापन योजना तयारी (डिभिजन)	५00,000.00	0.00
११.४.१७.५१५ सामुदायिक वनमा वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयारी,	६00,000.00	४६१,९४४.00
११.४.१७.५१९ वन अतिक्रमण नियन्त्रण (वन सिमाँकन समेत)	२५0,000.00	१११,२३५.00
११.४.१७.५२0 वन अपराध नियन्त्रण (सूचना संकलन, गस्ती परिचालन मुद्दा दायरी समेत)	४00,000.00	३६५,0१२.00
११.४.१७.९५८ वन डढेलो नियन्त्रण (पूर्व तयारी, नियन्त्रणात्मक, दण्डात्मक तथा मौसमी हेरालु व्यवस्थापन	५00,000.00	८४,१00.00
जम्मा	६,३९७,000.00	१,८७६,६१४.00
जम्मा	६,३९७,000.00	१,८७६,६१४.00
अन्तिम बजेटको तुलना (%)	४0.७६७%	

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	बिनियोजित बजेट	खर्च
चालु तर्फ		
२.७.२५.१६८ सव डिभिजन वन कार्यालय संचालन खर्च (तलब,राशन,भत्ता बाहेक)	९००,०००.००	८७१,६३७.००
जम्मा	९००,०००.००	८७१,६३७.००
अन्तिम बजेटको तुलना (%)	९६.८४९%	

५.१.२ कृषि वन तथा बृहत्तर हरियाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम (ब.उ.शि.न.३२९०००१८)

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	बिनियोजित बजेट	खर्च
११.४.१७.११७१ घुम्ति विरूवा वितरण र रोपण सहजीकरण विशेष अभियान	१००,०००.००	८०,०००.००
११.४.१७.११८ गत वर्षको बिरुवा स्याहार सम्भार (वहुवर्षीयको रुपमा अल्या भइ आएको)	१५०,०००.००	९६,०००.००
११.४.१७.११९ आगामी वर्षका लागि बिरुवा उत्पादन (वहुवर्षीय)	६२५,०००.००	५००,०००.००
११.४.१७.१२० चालु आ.व.को लागि बिरुवा उत्पादन (एकवर्षीय)	३००,०००.००	२४०,०००.००
११.४.१७.१३० कृषि वन प्रबर्धन कार्यक्रम	५००,०००.००	४७८,४००.००
११.४.१७.१९६.१२ बृक्षारोपण योजना तयारी र कार्यान्वयन (वृहत्तर चक्ला बृक्षारोपण समेत)	५०,०००.००	०.००
११.४.१७.१९६.४ नदि उकास तथा सार्वजनिक जग्गामा विरुवा रोपण	१,०००,०००.००	०.००
११.४.१७.७० नर्सरी मर्मत/स्तरोन्नति	१००,०००.००	८०,०००.००
जम्मा	२,८२५,०००.००	१,४७४,४००.००
अन्तिम बजेटको तुलना (%)	५२.१९१%	

५.१.३ जडिबुटी तथा गैह्रकाष्ठ वन पैदावार विकास कार्यक्रम (ब.उ.शि.न.३२९०००१३)

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	बिनियोजित बजेट	खर्च
११.४.१७.१८२० इस्मा जडिबुटी उघानमा सूचना केन्द्र स्थापना इस्मा ५ गुल्मी	१,५००,०००.००	०.००
११.४.१७.३६६ तेजपात खेति विकास तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	५००,०००.००	०.००
११.४.१७.३६७ टिमुर खेति विकास तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	१,०००,०००.००	६१९,०५०.००
जम्मा	३,०००,०००.००	६१९,०५०.००
अन्तिम बजेटको तुलना (%)	२०.६३५%	

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	बिनियोजित बजेट	खर्च
चालु तर्फ		
२.६.४.५७ जडिबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको खेति विस्तार, संकलन सम्वन्धि तालिम	१५०,०००.००	१२०,०००.००
२.६.४.५८ जडिबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको प्रशोधन तथा बजारीकरण सम्वन्धि तालिम	१००,०००.००	८०,०००.००
जम्मा	२५०,०००.००	२००,०००.००
अन्तिम बजेटको तुलना (%)	८०.०००%	

५.१.४ वन उद्यम र पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रम (ब.उ.शि.न.३२९०००१७)

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	बिनियोजित बजेट	खर्च
११.४.१७.११० मदाने क्षेत्र पर्यापर्यटन तथा संरक्षित वन विकास कार्यक्रम, गुल्मी	१,०००,०००.००	४७१,०००.००
११.४.१७.१११ रेसुंगा क्षेत्र पर्यापर्यटन तथा संरक्षित वन विकास कार्यक्रम, गुल्मी	१,०००,०००.००	६७६,२४३.००
११.४.१७.११२ थाप्ले सत्यवती सालिमेदह क्षेत्र पर्यापर्यटन तथा संरक्षित वन विकास कार्यक्रम, गुल्मी	१,०००,०००.००	२४५,३३३.००
जम्मा	३,०००,०००.००	१,३९२,५७६.००
वित्तिय प्रगति		४६.४१९%

५.१.५ वातावरण तथा जलबायु अनुकुलन कार्यक्रम (ब.उ.शि.न.३२९०००१६)

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	बिनियोजित बजेट	खर्च
११.४.१७.१०५ स्वच्छ वातावरण एवम् कार्यालय परिसर सौन्दर्यीकरण (कार्यालय)	२००,०००.००	२००,०००.००
११.४.१७.११८४ सार्वजनिक स्थल गाउँ/नगर सरसफाइ कार्यक्रम (प्लाष्टिक नियन्त्रण समेत)	२००,०००.००	०.००
११.४.१७.११८५ फोहोर व्यवस्थापन कार्यक्रम (Reduce Reuse Recycle समेत)	२००,०००.००	९९,१५७.००
११.४.१७.११८६ बर पिपल शमी तथा लाकुरी रोपण तथा चौतरा व्यवस्थापन	३००,०००.००	०.००
११.४.१७.१३५८ स्कुल वन बगैचा कार्यक्रम	३००,०००.००	२२८,४०५.००
जम्मा	१,२००,०००.००	५२७,५६२.००
अन्तिम बजेटको तुलना (%)	४३.९६३%	

५.१.६ राष्ट्रिय वन विकास तथा व्यवस्थापन (संघ शशर्त) (ब.उ.शि.न.३२९९११२३)

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	अन्तिम बजेट	यस महिना सम्मको खर्च
११.४.१७.१८०५ जैविक मार्ग तथा वन संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन (मदाने, रेसुङगा, थाप्ले सत्यवती वन संरक्षण	७,०००,०००.००	२,४१४,२०३.००
जम्मा	७,०००,०००.००	२,४१४,२०३.००
अन्तिम बजेटको तुलना (%)	३४.४८९%	
चालु तर्फ		
१.३.५.१ सामुदायिक वन व्यवस्थापन, सहजिकरण र समूह सशक्तिकरण	४८०,०००.००	४८०,०००.००
१.४.३.३६ सामुदायिक वनको कार्ययोजना नवीकरण	५००,०००.००	०.००
जम्मा	९८०,०००.००	४८०,०००.००
अन्तिम बजेटको तुलना (%)	४८.९८०%	

५.१.७ जडिबुटी बिकास कार्यक्रम (संघ शशर्त) (ब.उ.शि.न.३२९९११२५)

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	बिनियोजित बजेट	खर्च
११.४.१७.१७७६ प्राकृतिक जडिवुटि संरक्षण तथा खेती विस्तार (सबै जिल्ला तथा छनौट भएका पालिकाहरु —	५००,०००.००	१३०,०००.००
११.४.१७.१७७७ पकेट क्षेत्रमा जडिवुटि संरक्षण (सबै जिल्ला तथा छनौट भएका पालिकाहरु)	५००,०००.००	०.००
११.४.१७.१७९० कृषि वन प्रणाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम (सामुदायिक तथा कवुलियती वनमा फलफूल तथा	८००,०००.००	७९९,२६०.००
११.४.१७.१७९२ कबुलियती वन प्रवर्द्धन तथा सहजिकरण कार्यक्रम	३००,०००.००	०.००
जम्मा	२,१००,०००.००	९२९,२६०.००
अन्तिम बजेटको तुलना (%)	४४.२५०%	

५.१.८ समृद्धिका लागि वन कार्यक्रम (संघ शशर्त) (ब.उ.शि.न.३२९९११२१)

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	अन्तिम बजेट	यस महिना सम्मको खर्च
११.३.११.२ सुचना प्रविधि उपकरण (कम्प्यूटर प्रिन्टर तथा अन्य उपकरण) खरीद (सबै डीविजनल वन कार्यालय)	४००,०००.००	४००,०००.००
११.३.११.३ रुख मापन सम्वन्धी उपकरण (रेन्ज फाईन्डर डिजिटल क्यालिपर आदि) खरीद -.(बर्दिया, बाँके,	१,०००,०००.००	९८९,३९१.००
११.३.२२.२२ आगलागि नियन्त्रणका लागि एअर ब्लोअर उपकरण खरीद(रोल्पा, प्युठान, रुकुम पुर्व ,	५००,०००.००	०.००

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	अन्तिम बजेट	यस महिना सम्मको खर्च
११.३.२२.२४ वन संरक्षण व्यवस्थापन र अनुगमनका लागि ड्रोन तथा सम्वन्धित अन्य उपकरण खरीद संचालन	१,०००,०००.००	०.००
११.४.१७.१७५७ नर्सरी मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति(सबै डीविजनल वन कार्यालय)	५००,०००.००	८६,४९९.००
११.४.१७.१७७२ एक वर्षे विरुवा उत्पादन चालु आवको को लागि (सबै डीविजनल वन कार्यालय)	७५०,०००.००	६००,०००.००
११.४.१७.१७८९ बहु वर्षे वन विरुवा उत्पादन प्रति हजार(बर्दिया, बाँके, रोल्पा, प्युठान, दाङ(देउखुरी), दाङ	२५०,०००.००	२५०,०००.००
जम्मा	४,४००,०००.००	२,३२५,८९०.००
अन्तिम बजेटको तुलना (%)	५२.८६१%	
चालु तर्फ		
२.३.९.११ कार्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास तथा मर्मत कार्यक्रम (सवै डिभिजन वन कार्यालय)	१,०००,०००.००	८५६,६९४.००
२.३.९.९ कार्यलय सञ्चालन खर्च (सवै डीभिजन वन कार्यालय)	३००,०००.००	३००,०००.००
२.६.३.५५ समुदायमा आधारीत वनका पदाधिकारीहरूलाई क्षमता अभिबृद्धि सम्वन्धी तालीम गोष्ठी अन्तर्क्रिया	१००,०००.००	१००,०००.००
२.६.३.६० वन सम्वर्द्धन प्रणालीमा आधारीत दिगो वन व्यवस्थापन सम्वन्धि वन प्रविधिकहरूलाई तालिम/ गोष्ठी	३००,०००.००	०.००
२.६.३.६१ वन सम्वर्द्धन प्रणालीमा आधारीत दिगो वन व्यवस्थापन सम्वन्धि उपभोक्ता समुहहरूलाई तालिम	१००,०००.००	०.००
२.६.३.६६ कर्मचारीहरुको टिम विल्डिङ्ग (सवै डीभिजन वन कार्यालय)	३००,०००.००	३००,०००.००
२.६.४.६१ सव डिभिजन स्तरमा उपभोक्ता समूहहरूको लागि सुशासन अभिलेख तथा लेखा व्यवस्थापन तालीम	६००,०००.००	६००,०००.००
२.६.४.६२ कवुलियती वन समूहहरुलाई अन्तर्क्रिया / क्षमता अभिबृद्धि कार्यक्रम (क्लष्टर स्तरमा) (रुकुम पुर्व,	१००,०००.००	१००,०००.००
२.६.६.४५ डिभिजन वन कार्यालय, सव डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह र अन्य सरोकारवाला विच	२००,०००.००	२००,०००.००
२.६.६.४७ निजि / कृषि वन सम्वन्धी क्षमता अभिबृद्धि तालिम / गोष्ठी (सवै डीभिजन वन कार्यालय)	१००,०००.००	१००,०००.००
२.६.६.४९ सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गोष्ठी /बैठक (सवै डीभिजन वन कार्यालय)	२००,०००.००	०.००
२.७.२५.१७५ सावउसको दिगो वन व्यवस्थापन कार्ययोजना नविकरण तथा परिमार्जनमा तथा हस्तान्तरण	१,५००,०००.००	६१६,४१५.००
२.७.२५.१७९ वन डढेलो नियन्त्रणमा दस्ता परिचालन र वन डढेलो व्यवस्थापन परिचालन (सबै डिवीजन	५५०,०००.००	१५५,८७४.००

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	अन्तिम बजेट	यस महिना सम्मको खर्च
२.७.२५.१८० पात, पतिङ्गर, झाडि आदि व्यवस्थापन (सवै डीभिजन वन कार्यालय)	२००,०००.००	२००,०००.००
२.७.२५.१८१ कवुलियति वन कार्ययोजना कार्यान्वयनमा सहयोग (रुकुम पुर्व, रोल्पा, प्युठान, गुल्मी,पाल्पा)	५००,०००.००	०.००
२.७.२५.१८५ वन्य जन्तुको उद्धार र व्यवस्थापन (सवै डीभिजन वन कार्यालय)	३००,०००.००	३,६००.००
२.७.२५.१९० जिल्ला वन क्षेत्र समन्वय समिति/ जिल्ला वन सुरक्षा समितीको वैठक (सवै डीभिजन वन	२००,०००.००	०.००
२.७.२५.१९१ उत्सर्जन न्यनिकरणका लागि वन डढेलो व्यवस्थापन कार्यक्रम (सवै डीभिजन वन कार्यालय)	२,०००,०००.००	१,५६६,३२४.००
२.७.२५.१९२ सामुदायिक वन / सार्वजनिक जग्गामा बृक्षारोपण (नवलपरासी बर्दघाट सुस्ता पश्चिम, अर्गखाची,	४५०,०००.००	२४२,१३०.००
२.७.२५.१९३ सामुदायिक वनको कार्ययोजना कार्यान्वयन समुदायमा आधारीत वन व्यवस्थापन अनुदान	२,०००,०००.००	३६६,४८५.००
२.७.७.९ संघिय प्रदेश र जिल्ला स्तरका लागि तथ्याङ्क व्यवस्थापन (सवै डीभिजन वन कार्यालय)	२००,०००.००	०.००
२.८.१.१९ दिगो वन व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन अनुगमन तथा सहजिकरण सवै डिभिजनल वन कार्यालय	५००,०००.००	१०५,४९६.००
जम्मा	११,७००,०००.००	५,८१३,०१८.००
अन्तिम बजेटको तुलना (%)	४९.६८४%	

५.२ वन पैदावार तथा विरुवा उत्पादन र राजश्व संकलन सम्बन्धी विवरण

५.२.१ वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापनको प्रगति

यस आ.व.मा कार्ययोजना तयारी		यस आ.व.मा कार्यायोजना कार्यान्वयन		उत्पादित परिमाण	
संख्या	क्षेत्रफल हे.	संख्या	क्षेत्रफल हे	काठ (क्यु.फि.)	दाउरा (चट्टा)
२२	१०७८.४०	४	३७२.४१	१७२९२.२८	७.००

वन पैदावार उत्पादनको विवरण

सि न	वन क्षेत्र	उत्पादित परिमाण			
		काठ (क्यु.फि.)	दाउरा (चट्टा)	खोटो (केजी)	अन्य (केजी)
१	सा.व.	१७,४९१.४१	७	१,१७,२५२	
२	सा.व.(विकास आयोजना)	४,६९५.७५	१५		
३	निजी आवादी	५,११,९६२.९६	१६७		६०,७६०
जम्मा		५,३४,१५०.१२	१८९	१,१७,२५२	६०,७६०

५.२.२ वन पैदावार बिक्री सम्बन्धी विवरण

सि न	वन क्षेत्र	बिक्री परिमाण			
		काठ (क्यु.फि.)	दाउरा (चट्टा)	खोटो (केजी)	अन्य (केजी)
१	सा.व.	३६३२.३६ (बाह्य) ६३७.७ (आन्तरिक)	१ (आन्तरिक)	१,१७,२५२	
२	सा.व.(विकास आयोजना)	३९४५.२३ (बाह्य) ७५०.५२ (आन्तरिक)	१५ (आन्तरिक)		
३	निजी आवादी	५,११,९६२.९६	१६७		६०,७६०
जम्मा		५,२०,९२८.७७	१८३	१,१७,२५२	६०,७६०

५.२.३ राजश्व संकलन सम्बन्धी विवरण

सि न	राजश्व शिर्षक	जम्मा रकम रु
१	१४२२९-अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	१०,०००/-
२	१४२६४-वन क्षेत्रको अन्य आय	३९,५५,१८४-
३	१४३१२-प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना, जफत	१११६/-
४	१५१११-बेरुजु असुली	६,६८५/-
५	३३३६१-वन क्षेत्रको रोयल्टी	२४,७६३/-
	जम्मा (प्रदेश सञ्चित कोषमा)	३९,९७,७४८/-
मु.अ.कर	**अ.आ.कर**	**समुहको खातामा जम्मा रु**
१,८३,९७,२२०/-	२१,२५,६४४/-	२३,४७,८०१/-

कुल जम्मा राजश्व सिर्जना- २,६८,६८,४१३/-

५.२.३ विरुवा उत्पादन सम्बन्धी विवरण

आ.व २०८२/०८३ मा उत्पादित एक वर्षिय विरुवा

सि न	जात	नर्सरीको नाम					जम्मा
		सिलादी	रेसुङ्गा	ईस्मा	सोता	रिडी	
१	धुपी	५०८२		१७७१	५७५	४५०	७८७८
२	चिउरी				२९०८	३५००	६४०८
३	खयर				८२३४	६२००	१४४३४
४	कल्की	४३७८		१२६५	४४६५	६५०	१०७५८
५	कुरिलो		२४६०		१३५७	३००	४११७
६	खरी		४१७०	७१६०	६९२		१२०२२

सि न	जात	नर्सरीको नाम					जम्मा
		सिलादी	रेसुङ्गा	ईस्मा	सोता	रिडी	
७	अमला				१६१		१६१
८	अम्बा	२३१०					२३१०
९	सितलचिनी	१३९४	१०४०		१८६३	१५०	४४४७
१०	तेजपात		२१९६				२१९६
११	किम्बु		९८८				९८८
१२	राईखज्यु			१०४२१			१०४२१
१३	सुगन्धकोकिला			१३२			१३२
१४	कपुर	१२३९					१२३९
१५	अपराजिता फुल	१४७					१४७
१६	पाटेसल्ला	७७७					७७७
जम्मा		१५३२७	१०८५४	२०७४९	२०२५५	११२५०	७८४३५

आ.व.२०८२/०८३ मा उत्पादित बहुवर्षिय विरुवा

सि न	जात	नर्सरीको नाम				जम्मा
		सिलादी	रेसुङ्गा	ईस्मा	सोता	
१	टिमुर	१४३४०	११४६७	२६१२८	११९२५	६३८६०
२	धुपी	२४४८			२३१२	४७६०
३	चिउरी				७७८८	७७८८
४	अगरउड				१६४४	१६४४
५	खयर	३१२८				३१२८
६	कल्की	५६१				५६१
७	अमला				१५१२	१५१२
८	अम्बा				५५८	५५८
१०	तेजपात	११२२	३७५५			४८७७
११	राईखज्यु	७८२				७८२
१२	कपुर	४६७०				४६७०
१३	पारिजात	२३५				२३५
१४	कागती	३०४०				३०४०
१५	गोल्डमोहर	१०३७				१०३७
१६	छतिवन	२५५				२५५
१७	विरेन्द्रफुल	५१				५१

सि न	जात	नर्सरीको नाम				जम्मा
		सिलादी	रेसुङ्गा	ईस्मा	सोता	
जम्मा		३१६६९	१५२२२	२६१२८	२५७३९	९८७५८

आ.व.२०८२/०८३ मा विरुवा खरिदको विवरण

सि न	जात	संख्या	कैफियत
१	टिमुर	३५००	
२	आँप	५५००	
३	लिची	१५००	
४	सतुवा	७३००	
जम्मा		१७,८००	

डिभिजन वन कार्यालय गुल्मी अन्तरगत भएको वृक्षारोपणको विवरण

सि नं	वृक्षारोपण क्षेत्र	सब डिभिजन	पालिका	विरुवाको मुख्य प्रजाती	क्षेत्रफल हे.	संख्या	कैफियत
१	हरियाली सा.व. रेसुङ्गा न.पा.६	रेसुङ्गा मुसिकोट	रेसुङ्गा नगरपालिका	टिमुर, तेजपात	०.५	८२५	आ.व. २०८२/०८३
२	तम्घासथान सा.व. रेसुङ्गा ७	रेसुङ्गा मुसिकोट	रेसुङ्गा नगरपालिका	टिमुर	०.७६	८३०	
३	वेतपानी सा.व., गुल्मीदरवार ७	गुल्मीदरवार छत्रकोट	गुल्मीदरवार	टिमुर, तेजपात	०.५	८३०	
४	आत्मबोध मा.वि. छत्रकोट ५	गुल्मीदरवार छत्रकोट	छत्रकोट	टिमुर, तेजपात, जामुन	०.५	५२०	
जम्मा					२.३	३००५	
१	बज्यान सल्लेरी सा.व.उ.स., रे.न.पा. १०	रेसुङ्गा मुसिकोट	रेसुङ्गा नगरपालिका	चिउरी, दालचिनी, कोईरालो	७	७७००	आ.व. २०८१/०८२
२	अर्जुनडाँडा सा.व.उ.स., रे.न.पा. ७	रेसुङ्गा मुसिकोट	रेसुङ्गा नगरपालिका	दालचिनी, टिमुर, चिउरी	३	३३००	
३	अर्जुनडाँडा सा.व.उ.स., रे.न.पा. ८	रेसुङ्गा मुसिकोट	रेसुङ्गा नगरपालिका	दालचिनी, टिमुर, चिउरी	०.८०	९००	
४	रेसुङ्गा सा.व.उ.स., रे.न.पा. १,२, ८ र ९	रेसुङ्गा मुसिकोट	रेसुङ्गा नगरपालिका	मालागेडी, दालचिनी, टिमुर	१.५	१७००	
५	दिप सा.व.उ.स., रे.न.पा. ५	रेसुङ्गा मुसिकोट	रेसुङ्गा नगरपालिका	दालचिनी, चिउरी, वैस, लप्सी	१	११००	

सि नं	वृक्षारोपण क्षेत्र	सब डिभिजन	पालिका	बिरुवाको मुख्य प्रजाति	क्षेत्रफल हे.	संख्या	कैफियत
६	चुम्पले उनायचौर सा.व.उ.स., रे.न.पा. ५	रेसुङ्गा मुसिकोट	रेसुङ्गा नगरपालिका	दालचिनी, टिमुर, कल्की	१	११००	आ.व. २०८१/०८२
७	हरियाली सा.व.उ.स., रे.न.पा. ६	रेसुङ्गा मुसिकोट	रेसुङ्गा नगरपालिका	चिउरी, दालचिनी, कोईरालो, टिमुर, लप्सी	२	२२००	
८	धारामुल सा.व.उ.स., रे.न.पा. ९	रेसुङ्गा मुसिकोट	रेसुङ्गा नगरपालिका	चिउरी, दालचिनी, टिमुर	१	११००	
९	रेसुङ्गा सा.व.उ.स., रे.न.पा. १,२, ८ र ९	रेसुङ्गा मुसिकोट	रेसुङ्गा नगरपालिका	दालचिनी, बेल, खरि र सौन्दर्यबर्द्धक प्रजाती	१	११००	
१०	तिखाचुली सा.व.उ.स., मालिका १	मदाने मालिका	मालिका गाउँपालिका	चिउरी तेजपात, खरी, राईखन्यु आदि	३.५	५०००	
११	दहदेउराली सा.व.उ.स., मालिका ७	मदाने मालिका	मालिका गाउँपालिका	टिमुर	१	१२००	
१२	ठुलोभिर सल्लेरी सा.व.उ.स., धुर्कोट २	ईश्मा धुर्कोट	धुर्कोट गाउँपालिका	चिउरी कपुर राईखन्यु अमला आदि	२	३२००	
१३	रिप देउराली सा.व.उ.स., सत्यवती ४	रुरु सत्यवती	सत्यवती गाउँपालिका	टिमुर, तेजपात	२	२२००	
१४	सत्यवती सामुदायिक वन सत्यवती ३	रुरु सत्यवती	सत्यवती गाउँपालिका	टिमुर	३	३०००	
१५	हचिकोट ऐतिहासिक दरवार क्षेत्र, सत्यवती ३	रुरु सत्यवती	सत्यवती गाउँपालिका	टिमुर	२	२०००	
जम्मा					३१.८	३६८००	

अनुसुची १ मानव वन्यजन्तु द्धन्द्ध सम्बन्धी सामान्य झलक

आ.व. २०८२/०८३ मा वन्यजन्तुबाट भएको क्षति वापतको राहत वितरण सम्बन्धी विवरण

सि न	क्षतिको प्रकार	राहत पाउनेको संख्या	रकम रु	कैफियत
१	मानविय	१	६,९००/-	
२	पशुधन	७३	९,५८,०००/-	
जम्मा		७४	९,६४,९००/-	

अनुसुची २ आ.व. २०८२/०८३ मा नविकरण गरिएका सामुदायिक वनहरुको विवरण

सि. नं.	सामुदायिक वनको नाम र ठेगाना	क्षेत्रफल (हे.)	जम्मा लाभान्वित			जम्मा जनसंख्या
			घरधुरी	महिला संख्या	पुरुष संख्या	
१	माईकाथान सा.व.,ईस्मा ४ र ५	६१.७५	२४४	६२४	६८०	१३०४
२	रुम सा.व., ईस्मा २	३९.१८	२०५	६७६	६२२	१२९८
३	गौडाभिर सा.व.,ईस्मा ४	५७.३४	१८०	६६१	६००	१२६१
४	चन्द्रोदय सा.व.,ईस्मा ४	११३.३३	१४४	५००	४८४	९८४
५	बर्लेघाट सा.व. ईस्मा ४	७२.२३	३७८	११३२	११६७	२२९९
६	खजुरे सा.व.,धुर्कोट ४	४२.८२	७०	१९०	२०७	३९७
७	जलुकीखोला सा.व., गुल्मीदरवार १	३९.०९	६६	२३०	१८८	४१८
८	शिलाथुम सा.व.,मुसिकोट ४	८८	११७	२८१	३०३	५८४
९	बैराथुम सा.व.,धुर्कोट-५, गुल्मी	११७.३१	१९९	६५३	६७६	१३२९
१०	रिठाबोट सा.व.,ईस्मा ३	१८.२३	९४	३०१	३३१	६३२
११	कटौजे सा.व.,ईस्मा ४	३५.२७	१६५	५५७	५५७	१११४
१२	काफलपानी सा.व.,धुर्कोट ४	६०.८	१३८	४५१	४७९	९३०
१३	ब्याडाखोला मैनापाटा सा.व.,धुर्कोट २	७३.८१	१३५	३३६	३८४	७२०
१४	देशालपुज्ने सार्कीपाटा, ईस्मा ५	७.२३	१५७	४४०	५६८	१००८
१५	रामकोटपातल, ईस्मा ३	५३.८९	१११	३४३	३८२	७२५
१६	लसुनेगैह्रा, रे.न.पा.७	२.४	१०३	३०३	२८०	५८३
१७	सेउघा, रे.न.पा.४	५३.५२	१७८	५४७	५७७	११२४
१८	बाँजिपोखरी, रे.न.पा.१२	५	४५	१३४	१२३	२५७

सि. नं.	सामुदायिक वनको नाम र ठेगाना	क्षेत्रफल (हे.)	जम्मा लाभान्वित			जम्मा जनसंख्या
			घरधुरी	महिला संख्या	पुरुष संख्या	
१९	कटौजेपानी नुनथला, रे.न.पा.५	३४.५	१४१	४२३	३५२	७७५
२०	संघर्षशिल महिला, रे.न.पा.७	३.८	११२	३२१	३२३	६४४
२१	सिस्नेहार पातल, रे.न.पा.७	५२.३	१३२	३९२	४२८	८२०
२२	सौरेनी, रे.न.पा.१०	४६.६	९४	३२२	२८२	६०४
जम्मा		१०७८.४	३२०८.००	९८१७.००	९९९३.००	१९८१०.००

अनुसुची ३ वन क्षेत्रको जग्गा अन्य प्रयोजनमा प्रयोगको लागि भोगाधिकारको विवरण

सि न	भोगाधिकार प्राप्त निकाय	प्रयोजन	क्षेत्रफल हे.	स्थान	वन तथा भु संरक्षण विभाग सँग सम्झौता मिति
१	रुरु जलविधुत परियोजना प्रा.लि.	माथिल्लो हुग्दी जलविधुत आयोजना सञ्चालनको लागि पहुँच मार्ग र भौतिक संरचना निर्माण	१.५८	साविक हरेवा २ र रुपाकोट ९	२०६९/११/११
		विधुत प्रसारण लाईन विस्तार तथा निर्माण	०.४४	सिस्नेदमार सा.व. रुपाकोट ३ र ४, सिलाजी सा.व.विरवास र रुपाकोट अन्तरगतको रा.व.	२०७१/१०/०६
२	रिडी हाईड्रोपावर डेभलपमेण्ट प्रा.लि.	विद्युत उत्पादन	१.८२४७	साविक दिगाम ६, रुरु ८ र ९	२०६५/०२/१९
३	छत्रकोट गा.पा. गुल्मी	प्रशासकिय भवन निर्माण	०.३०४८	छत्रदेव हरियाली सा.व. छत्रकोट	२०८०/०१/११
४	नेपाल विद्युत प्रा., वुर्तिवाङ्ग पौदी अमराई तम्घास सन्धिखर्क गोरुसिङ्गे १३२ केभी प्र. ला.आ.	सब स्टेशन निर्माण	१.४०	रेसुङ्गा न.पा.७	२०७५/११/२२
		प्रसारण लाईन निर्माण	३.९४	रेसुङ्गा न.पा.५ र६, मुसिकोट २ र ३, ईश्मा २	२०८१/१०/२०
५	रेसुङ्गा नगरपालिका गुल्मी	जिपलाईन र स्काईलाईन निर्माण	०.६१	रेसुङ्गा न.पा. ८,	२०८३।०२।१२

अनुसुची ४ डिभिजन वन कार्यालय गुल्मीको मातहतमा रहेको जग्गाको विवरण

सि.नं.	जग्गा धनीको नाम	जग्गाको विवरण साविकको					उपयोगको अवस्था	कैफियत
		जिल्ला	गा.वि.स./ न.पा.	वडा नं./ सिट नं.	कि.नं.	क्षेत्रफल		
१	जिल्ला वन कार्यालय, गुल्मी	गुल्मी	तम्घास	४	६२	५-२-२-३	उपभोग भएको	कार्यालयको नाममा नम्बरी जग्गा
२	मजुवा ईलाका वन कार्यालय	गुल्मी	रुपाकोट	२	४१४	०-११-०-३	उपभोग भएको	कार्यालयको नाममा नम्बरी जग्गा
३	धुर्कोट इलाका वन कार्यालय	गुल्मी	वस्तु	३	११९	३६-४-२-३	वन क्षेत्र	-
४	जिल्ला वन कार्यालय, गुल्मी मदाने संरक्षित वन कार्यक्रम	गुल्मी	वाझकटेरी	३	१५९८	०-८-०-०	वन क्षेत्र	भोगाधिकार वापत सट्टा भर्नाबाट प्राप्त जग्गा
५	जिल्ला वन कार्यालय, गुल्मी मदाने संरक्षित वन कार्यक्रम	गुल्मी	वाझकटेरी	३	१५९६	०-८-०-०	वन क्षेत्र	भोगाधिकार वापत सट्टा भर्नाबाट प्राप्त जग्गा
६	जिल्ला वन कार्यालय गुल्मी	गुल्मी	ग्वाघा	६	५६९	१०-०-२-३	वन क्षेत्र	भोगाधिकार वापत सट्टा भर्नाबाट प्राप्त जग्गा
७	जिल्ला वन कार्यालय गुल्मी	गुल्मी	ग्वाघा	६	५६८	६-१-३-१	वन क्षेत्र	भोगाधिकार वापत सट्टा भर्नाबाट प्राप्त जग्गा
८	जिल्ला वन कार्यालय गुल्मी	गुल्मी	ग्वाघा	६	५७०	४-१-०-०	वन क्षेत्र	भोगाधिकार वापत सट्टा भर्नाबाट प्राप्त जग्गा
९	जिल्ला वन कार्यालय गुल्मी	गुल्मी	ग्वाघा	६	५७२	१०-८-२-३	वन क्षेत्र	भोगाधिकार वापत सट्टा भर्नाबाट प्राप्त जग्गा
१०	जिल्ला वन कार्यालय गुल्मी	गुल्मी	तुराङ्ग	७	१५२१	०-७-०-०	वन क्षेत्र	भोगाधिकार वापत सट्टा भर्नाबाट प्राप्त जग्गा
११	जिल्ला वन कार्यालय गुल्मी	गुल्मी	तुराङ्ग	७	१५१९	०-७-०-०	वन क्षेत्र	भोगाधिकार वापत सट्टा भर्नाबाट प्राप्त जग्गा
१२	जिल्ला वन कार्यालय गुल्मी	गुल्मी	रुपाकोट	९	३४६	८-०-२-०	वन क्षेत्र	भोगाधिकार वापत सट्टा भर्नाबाट प्राप्त जग्गा
१३	जिल्ला वन कार्यालय गुल्मी	गुल्मी	रुपाकोट	९	२२१८	०-१४-०-०	वन क्षेत्र	भोगाधिकार वापत सट्टा भर्नाबाट प्राप्त जग्गा